

In dit nummer:

- 43 **Antwoord!**
A.W. Vos
- 44 **Nietzsches valse dilemma (2)**
A. van der Dussen
- 46 **Blijf kinderen redden!**
P.J. van Kampen
- 47 **Bad, brood en bed**
H. Algra
- 49 **Christenen in een
(post)moderne tijd**
Henk G. Geertsema
- 52 **Youth-Alpha**
J. Westerkamp-Stegeman
- 54 **Historiciteit en
geloofwaardigheid (2)**
J.M. Mudde
- 56 **Hoe krijg ik een gastvrij hart?**
Greta Rietkerk-Reimer

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

Mensen naar ons beeld...

D. Stellingwerf, Ede

Een jaar geleden werd het nieuws beheerst door het feit dat onderzoekers erin waren geslaagd een schaap te kloneren. Kloneren is een vorm van voortplanting zonder dat daaraan zaadcellen of eicellen te pas komen. Het is dus een vorm van ongeslachtelijke voortplanting. Door het kloneren ontstaan nakomelingen die dezelfde erfelijke eigenschappen hebben als de 'ouder'. Volgens de voorstanders biedt het kloneren, gecombineerd met genetische manipulatie, ongekende mogelijkheden. De mens lijkt de schepping naar zijn hand te kunnen zetten. Uiteraard worden door de voorstanders verheven doelstellingen gehanteerd. Zo zouden kloneren en genetisch manipuleren nodig zijn om nieuwe medicijnen te ontwikkelen. En misschien zou het tekort aan donororganen kunnen worden opgelost door middel van klonen. Klonen kunnen immers in oneindig grote aantallen worden geproduceerd. Al met al ontstaat het beeld van de mens die op de stoel van God gaat zitten. De mens die durft te zeggen: „laat ons mensen maken naar ons beeld...”.

Oudere tweelingzuster

Tegenstanders van de huidige ontwikkelingen, waaronder ikzelf, hebben de stellige indruk dat de mens wordt meegesleurd in de maalstroom van wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Bij hen overheerst het beeld van de mens die niet de juiste grenzen

weet te trekken tussen wat ethisch wel of niet aanvaardbaar is. De mogelijkheden van ongeslachtelijke voortplanting bij dieren en mensen zijn ongekend, maar dat geldt ook voor de ethische, biologische, ecologische en juridische consequenties daarvan. Wanneer we ons beperken tot het kloneren van mensen, wat moeten we dan b.v. denken van al die nakomelingen die wel een biologische- maar geen genetische moeder hebben. Waar de moeder simpel gezegd slechts als een wandelende couveuse fungeert voor een mannelijke kloon. En hoe moeten we de moeder van een vrouwelijke kloon zien, gaat het hier nu om een moeder of om een zoveel jaar oudere tweelingzuster? We hebben er met andere woorden geen idee van wat de consequenties zullen zijn van de huidige ongenormeerde technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen.

Slordig

De laatste weken heeft in de discussie het kloneren van mensen centraal gestaan. Dat is niet verwonderlijk. Als het kloneren bij dieren mogelijk is, waarom dan ook niet bij mensen. Op deze aardbol zijn altijd wel enkele perverse wetenschappers te vinden die er alles voor over hebben om iets dergelijks te ondernemen. Lieden die een 'taboe' in naam van de vooruitgang wel willen doorbreken. De discussie kreeg een enorme impuls toen bleek dat de Nederlandse regering het aanvullend protocol bij een Europees verdrag, dat beoogt het kloneren van mensen te verbieden, niet had ondertekend. Het feit dat de Kamer dit uit de krant moest vernemen geeft aan hoe slordig met deze problematiek wordt omgegaan. Het geeft ook aan hoe vluchtig ethische normen in parase tijden zijn. Het klone-

ren van dieren lijkt door de discussie over het kloneren van mensen impliciet te zijn geaccepteerd. Het doel heeft het middel weer geheiligd. En daarmee is wederom het hellende vlak betreden. De erkenning dat het in dezen noodzakelijk is de meerderheid in het kwade niet te volgen blijkt steeds minder geldingskracht te hebben. Nederland was één van de twee landen die de aanvullende verdragstekst níet tekende. Negentien andere Europese landen tekenden wél!

Aap uit de mouw

Minister Borst verdedigde zichzelf door te betogen dat de tekst van het aanvullende verdrag onduidelijk is. Echter, als in tekst staat dat het kloneren van mensen verboden is, dan is niet de tekst onduidelijk, maar sloot deze blijkbaar iets uit wat de minister wilde toelaten. Tijdens het interpellatiedebat, dat door ondergetekende was aangevraagd, kwam die aap dan ook uit de mouw. De minister wil de ruimte houden dat menselijke embryo's van nul tot veertien dagen voor kloneren gebruikt kunnen worden. Na het kamerdebat heeft de regering in een brief aangegeven het betreffende protocol alsnog te willen ondertekenen onder de voorwaarde dat het kloneren van menselijke embryo's in de eerste twee weken mogelijk zal blijven. Helaas is daarmee zelfs het kloneren van mensen ten principale geaccepteerd. Een grens van 2 weken moet als willekeurig van de hand worden gewezen. De regering heeft, met het pleidooi voor het experimenteren met embryo's, zichzelf, de samenleving en de zaak van het ongeboren leven geen dienst bewezen.

Dick Stellingwerf is lid van de Tweede Kamer namens de RPF.

Veertiendaagse uitgave van de
gereformeerde persvereniging opbouw

Redaktie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
A. Hartkamp
Drs. P.J. van Kampen
J.J. Lakerveld
Ds. J.M. Mudde
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redaktie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 0513-653620
Telefax: 0513-653632.
E-mail adres: kmuller@noord.bart.nl

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redaktie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

A. Hartkamp,
Schellerpad 34,
8017 AM Zwolle.
Telef. 038-4661327.
faxmail 0842118053.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 0180-320205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min.
f 25,- contributie op bovenstaand
gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van
abonnementen uitsluitend bij de
administratie. Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts per 31
december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot
15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 68,- per jaar of f 38,- per half jaar.
Voor studenten f 34,- per jaar.
Buitenland f 112,- per jaar of f 124,- per
luchtpost. Chequekosten buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 68 ct. per mm. bij 45 mm. breed
(excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30
uur, anderhalve week vóór
verschijningsdatum. Familieberichten
uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor
verschijning. Advertenties en
familieberichten rechtstreeks naar Nedag,
t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 0342-411741, fax 0342-411641.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

Opbouw wordt gedrukt op
gerecycled papier.

Dit tijdschrift wordt ten behoeve van
iedereen, die niet op de gebruikelijke
manier kan lezen, uitgegeven op
geluidscassette en/of in braille
of grootletter. Informatie en opgave:
CBB, Christelijke Bibliotheek voor
Blinden en Slechtzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo, tel. 0341-551014.

ISSN 0030-3356

Kalender

van Ned. Geref. bijeenkomsten van
meer dan plaatselijk belang.
Opgave: telefoon 0513-653620; tele-
fax: 0513-653632; E-mail:
kmuller@noord.bart.nl

- 7 maart Opening Landelijke Vergade-
ring 1998
3 april Ledenvergadering persver-
eniging Opbouw te Utrecht;
19.30 uur
18 april Landelijke Ontmoetingsdag te
Barneveld; info en stands:
J.A.D. Schenkel, 038-
3320128
9 mei Zendingsvoorjaarsvergade-
ring Leerdam
7 nov. Zendingsnajaarsvergadering
Leerdam

Rectificatie

Een opmerkzaam lezer maakte ons
erop attent dat een varken géén her-
kauwer is, maar dat het dier wél
gespleten hoeven heeft (en een alles-
eter is). In Opbouw 41/2 stond op
blz. 27 precies het omgekeerde. Uiter-
aard is dat niet de fout van bioloog
dr. J.J. Boersema, ik heb het als inter-
viewer onjuist weergegeven. Met
excuses aan dr. Boersema en met
dank aan de oplettende abonnee.

H. Algra

Ontvangen boekjes

Wolfgang Klippert,

Van tekst tot preek:

Handboek voor de prediking

184 blz., f 39,95

ISBN 9050306233

Uitg.: J.J. Groen en Zoon, Heerenveen

G.A. Pritchard,

Willow Creek: een eerlijke evaluatie

238 blz., f 39,95

ISBN 9050307884

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

René van Loon en Peter Passchier (red.),

Studenten van toen, voorbeelden van nu

100 blz., f 19,95

ISBN 9050307302

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

Jan Mudde,

Ik leef van de geef ...

95 blz., f 22,50

ISBN 9060649400

Uitg.: Buijten & Schipperheijn, Amsterdam

Reinhold Ruthe,

Je mag er zijn:

op weg naar zelfvertrouwen

Raadgevertjes

32 blz., f 7,95

ISBN 9050308589

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

Reinhold Ruthe,

Wie ben ik?

Je eigen identiteit vinden

Raadgevertjes

32 blz., f 7,95

ISBN 9050308597

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

Reinhold Ruthe,

Ik voel me vrij:

Omggaan met dagelijkse zorgen

Raadgevertjes

32 blz., f 7,95

ISBN 9050308562

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

Reinhold Ruthe,

Moed houden:

Beter omgaan met angst

Raadgevertjes

32 blz., f 7,95

ISBN 9050308570

Uitg.: Barnabas, Heerenveen

Antwoord!

1 Koningen 18: 20-40

A.W. Vos, Kampen

Iemand moest kiezen tussen twee gelijkwaardige kandidaten voor een vacature van leraar op een christelijke school. Wat moet je dan? Knopen tellen? Dit bestuurslid deed wat anders. Via de telefoon stelde hij beiden – pardoes – de vraag: „Houdt u van de Here Jezus?” De ene kandidaat begon omslachtig te antwoorden en de bevestiging tenslotte was stroef. Want wie stelt nou zo'n vraag! De andere kandidaat gaf spontaan ten antwoord: „Jazeker, ik houd van de Here Jezus, maar zeg eens....” De tweede kandidaat kreeg de baan.

Ingetogen of vervreemd?

We zijn het niet zo gewend om elkaar zulke directe vragen te stellen en overeenkomstig te beantwoorden. We spreken en preken meer *over* (de dingen van) God. Dit kan ingegeven zijn door piëteit. Hiermee loop je immers niet te koop. Maar het gevaar is groot dat deze indirectheid en afstandelijkheid veroorzaakt is door een levenshouding en een levensgevoel, waarin de Here God eerlijk gezegd op grote afstand is geraakt. De secularisatie zit diep in ons!

De kloof

Draait het in de dramatische gebeurtenis op de Karmel ook niet om juist deze zaak? Hoe *werkelijk* is de Here God? Hoe werkelijk is Hij nog voor *het volk*? Ook Elia stelt een zeer directe vraag aan de toegestroomde massa's. Kies: of de Baäl of de Here. *Maar het volk antwoordde hem niets!* (vs.21) Zijn ze overvallen? Zijn ze bang? Onverschilligheid? Of....weten ze gewoon geen raad met deze radicale keuze: of-of. Zelfs de nationale crisis ten gevolge van de aanhoudende droogte had hen niet aan het denken gezet. Onthutsend. Want leg dat eens naast het boek der Richteren. Daar is het een terugkerend refrein: Israël ging de Baäls dienen en zo kwamen ze in grote rampspoed en dan – zo kun je consequent lezen: „Toen riepen zij tot de Here”. De mensen toen waren niet minder zondig dan ten tijde van Achab, maar het grote verschil is dat in de richterentijd nog *het besef* leefde van alles of niets. Van de zegen en de vloek – „Wie God verlaat heeft smart op smart

te vrezen, maar wie tot Hem komt mag bij Hem veilig wezen”.

Maar ten tijde van Achab was dit denken en dit besef uit de hoofden en harten verdwenen, weggesleten, weggespoeld. Hoezo een kloof? En de ware achtergrond van de nationale crisis konden ze niet meer onderkennen. Achab méende het oprecht toen hij Elia een beroerder Israëls noemde. De profeten van de Baäl hebben hun werk kennelijk goed gedaan. De mensen laten denken dat ze nog altijd godvruchtig zijn – „oké, anders dan vroeger maar niet minder echt en oprecht” – *terwijl van God een Baäl gemaakt is*. En een Baäl is er voor jou!

Als de levende God een Baäl is geworden, dan *luister* je niet meer. Niet echt. Je luistert alleen nog naar jezelf en naar wat men zegt.

'– en wie ze maakt, wordt even doof en blind'

De goden van onze tijd zijn machtig en overtuigend en ze maken ons doof en stom. Psalm 115:5-8. We kunnen communiceren met de hele wereld en zijn overal mobiel bereikbaar, maar hoe zeldzaam is een goed gesprek geworden. We kunnen de hele wereld zien, maar zien we de ander nog? In hoeveel huizen is de TV, of de PC aangesloten op internet of geladen met eindeloze (soms gruwelijke en vunzige) spelletjes een gewijde paal geworden? Wat doet het met ons en onze kinderen, langzaam maar zeker? Weten wij nog wat echt antwoord geven is in een wereld van virtual reality, cyberspace, tamagotchi's en sex per computer? Weten we nog van de radicale keuze? Israël op de Karmel wist het niet meer. Waar heeft die man het over?!

Maar God...

En dan kan er nog maar één ding gebeuren: dat God in zijn genadige goedheid dwars door alles heen breekt en laat merken dat Hij is. Overtuigend en onbetwistbaar. Besef van de levende God kunnen we niet aankweken of aanleren. Dat ontvang je enkel door ontmoeting met en door God zelf. Israël op de Karmel heeft het meegemaakt. Hoe de Baäl met zijn profeten in zijn machteloosheid werd te kijk gezet: *want hij antwoordt niet*. Wat de machten ook presenteren en te bieden hebben toen en vandaag. Je kunt er je hele bestaan mee

volstoppen. Maar ze hebben een fatale zwakte: ze antwoorden niet. Niet echt, alleen surrogaat.

Er is niemand die antwoordt: De huiveringwekkende leegte in het leven van zo velen vandaag. Wij fatsoenlijke kerkmensen wenden ons af van het weerzinwekkende lawaai en geschreeuw van house-party's en 'metal'-groepen. Maar horen we daarin de schreeuw nog om antwoord – de uitzinnige schreeuw van de baälpriesters op de Karmel? Israël op de Karmel heeft het meegemaakt hoe er Eén is die wel, echt, onmiskenbaar verpletterend en bevrijdend tegelijk antwoord geeft.

Ze hebben gehoord hoe Elia tot God sprak. Geen gegil en geschreeuw, maar een gesprek. En toen kwam het vuur. En dan wordt ook van de kant van het volk de stilte doorbroken „*de HERE is God*” gaat als een machtige wave de Karmel over. De daaropvolgende slachtpartij op de baälprofeten choqueert ons. Maar de boodschap is duidelijk en actueel: zo radicaal moet er afgerekend worden met de leugen van de baäls: de dwaalleer die de kloof dicht, de radicale keuze verdoezelt, het geloof vrijblijvend maakt, de Bijbel snijdt op de maat van onze gedachten. Die ons verleidt om kerkje te spelen in plaats van kerk te zijn. Ook een vorm van virtual reality. Even comfortabel als dodelijk.

Daartegen moeten we vechten op leven en dood. Om kerk te zijn: een kerk van Elia's die voor Hem hun nek durven uitsteken in de overtuiging dat Hij de enige is die antwoordt. Die antwoordt op het diepste in ons – en van ieder mens. Mensen voor wie niet meer de Karmel maar de heuvel Golgotha de meest ingrijpende gebeurtenis in hun hele leven wordt. Daar waar God geen antwoord gaf – om ons voor eeuwig antwoord te kunnen geven. Daar waar alle machten openlijk te kijk zijn gezet. De boodschap van die andere berg kan maken dat een mens in een samenkomst van de gemeente een ontdekkende en bevrijdende Karmel-ervaring opdoet: „– dan wordt hij door allen weerlegd, wordt hij door allen doorgrond, het verborgene van zijn hart komt aan het licht en hij zal zich ter aarde werpen, God aanbidden en belijden, *dat God inderdaad in uw midden is!*”

1 Kor. 14:24v. Het is vandaag of-of: *of wij zijn een gemeente van Elia's of wij hebben dringend een Elia nodig.*

Nietzsches valse dilemma (2)

A. van der Dussen, Eindhoven

Nietzsche verwijt het christelijk geloof, dat het mensen belet echt te leven. In zijn ogen is het bij uitstek de godsdienst van de zwakken. Zelf roept hij ertoe op, JA te zeggen tegen het leven en de werkelijkheid, inclusief de moeite daarvan. Die keuze vraagt om sterke, levenslustige mensen. Menige gelovige voelt zich door dat appèl aangesproken. Maar volgens Nietzsche is het onmogelijk er gehoor aan te geven en tegelijk christen te blijven. Heeft hij gelijk?

Een wreed universum

Om die vraag te beantwoorden, dient men goed tot zich te laten doordringen dat Nietzsche godsdienstigheid als zodanig al een teken van zwakte vindt. In zijn ogen is het terugvallen op God alleen maar een vluchtweg om aan de rauwe werkelijkheid te ontkomen. Want heb geen illusies: de werkelijkheid is rauw. Nietzsche heeft veel oog gehad voor het lijden in deze wereld. Fijnbesnaard als hij was, heeft hij doorvoeld hoe mensen, maar ook dieren, onuitsprekelijk veel pijn moeten doorstaan. Dat stempelde zijn wereldbeeld. Voor hem was de wereld geen toonbeeld van harmonie, maar een schouwspel van willekeurige wreedheid. Hij kon in de geschiedenis geen samenhang of vooruitgang ontdekken, maar zag er niets anders in dan een zinloos wirwar van grillige lijnen.

Ook kwam hij tot de conclusie, dat alles, maar dan ook alles, betrekkelijk is: wat voor de een mooi is, is voor de ander lelijk; wat voor de een boven is, is voor de ander onder; wat voor de een waar is, is voor de ander onwaar. En dus: als je het hebt over JA zeggen tegen het leven, vergis je dan niet! Dan gaat het waarachtig niet alleen om leuke dingen. In dat JA klinkt een ondertoon van verpletterende ernst. De werkelijkheid aanvaarden houdt niet in de laatste plaats in: aanvaarden dat zij zinloos is; dat er geen eeuwige, tijdloze waarheden bestaan; dat een mens nergens onwankelbaar houvast aan heeft; dat het leven wreed is. De godsdienst nu sluit voor die barre realiteit de ogen. Zij verdraagt haar niet. Gelovigen troosten zich met de gedachte dat er een andere werke-

lijkheid is, achter de bestaande: de werkelijkheid van God, en van de eeuwigheid, van een diepere, hogere zin...

Maar zie goed, zegt Nietzsche, dat hier de wens de vader van de gedachte is. De religie heeft een droomwereld ontworpen voor al die mensen die de echte wereld niet aan kunnen. Dat zijn er veel. De meeste mensen missen de 'power' om de werkelijkheid te aanvaarden zoals zij is, in al haar gruwelijkheid en zinloosheid. Daar moet je echt sterk voor zijn.

Daar is heel veel moed voor nodig, en levenslust. Maar dat is wel ten diepste wat Nietzsche bedoelt, als hij mensen oproept om sterk te zijn en zonder reserve JA te zeggen tegen het leven. Zijn ideaal is dat mensen niet weg vluchten in de zoete droomwereld van het geloof, maar ten volle accepteren dat zij leven in een wreed universum zonder God, zonder eeuwige waarheden, zonder zin.

Graantjes meepikken?

Men kan zich afvragen of dit niet te veel gevraagd is. Is de sterkte waartoe Nietzsche oproept, niet bovenmenselijk? Kan

*het is
geen schande
om te erkennen
dat je zwak bent*

een mens ooit consequent zoveel absurditeit dragen zonder enige dekking van boven? Met andere woorden: is het niet onvermijdelijk dat mensen op een of andere manier houvast zoeken, en zin, en een eeuwige toevlucht? Misschien moeten we dat maar eerlijk onder ogen zien: dat we gewoon te zwak zijn om zó JA tegen het leven te zeggen als Nietzsche wil. Maar dan krijgt hij dus inderdaad gelijk met zijn stelling dat godsdienst een zwaktebod is...

Op zich is er natuurlijk niks tegen om hem dat toe te geven. Het is toch geen schande om te erkennen dat je zwak bent? Nee, maar het is wel van belang om te zien dat er iets gaat wringen als je tegelijk graantjes uit zijn filosofie probeert mee te pikken. Het is geen wonder dat christenen die zich door Nietzsche aangesproken weten, iets van verscheurdheid in zichzelf voelen. Want hoe kan dat nou: eerst alle kaarten zetten op de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, en dan vervolgens het leven hier

en nu innig omhelzen? Eerst de basisbeslissing nemen om bij God te schuilen, en dan innerlijke levenskracht ontwikkelen om je midden in de stormen van het leven te kunnen opstellen? Eerst erkennen dat je zo zwak bent dat je niet zonder godsdienst kunt, en je dan ongemakkelijk voelen omdat de christelijke godsdienst toegesneden wordt op zwakke, falende figuren? Kortom: het heeft er de schijn van, dat Nietzsche met recht zegt dat een positie van sterkte zich uiteindelijk niet laat combineren met het volgen van Christus. Zo zadelt hij ons op met een akelig dilemma. Aan de ene kant voel je: 'ergens' heeft die man gelijk, als hij je uitdaagt om de rug te rechte en het leven met al z'n hoogten en diepten te beamen. Aan de andere kant wil je het geloof niet kwijt, omdat je van jezelf weet dat je niet kunt leven zonder een eeuwig houvast. Zitten we in dit dilemma niet hopeloos verstrikt? Of – is het misschien vals?

Een aanleiding om dat laatste te vermoeden ligt in het feit, dat Nietzsches levenswijze en de bijbelse wijsheid elkaar raken. Twee weken geleden kwam aan de orde dat ook bijbelschrijvers oog hebben voor de waarde van sterk-zijn. Tegelijk is heel de bijbel vol van God, en van zijn verlossing, en van de zin die Hij aan de schepping geeft. Betekent dat dat die verscheurdheid waarvan hier boven sprake was, in de bijbel zelf zit? Nietzsche vindt van wel. Hij kan zeker die partijen in de bijbel waarderen die levensvreugde ademen, en sterke mensen beschrijven. Maar wat hem betreft wordt alles bedorven door de oproep van het evangelie om je als zwakke en zondige mensen te laten red- den. Vooral het Nieuwe Testament moet het bij hem ontgelden.

Nu raak ik er steeds meer van overtuigd dat hij daarmee een verkeerde voorstelling van zaken geeft. De bijbel lijkt mij ook wat dit betreft uit één stuk te zijn. Het komt mij voor dat het evangelie de lijnen van sterke levensdrift consequent verder trekt. Prikkelend geformuleerd: ook de overgave aan God is typisch iets voor sterke mensen. Want ten onrechte gaat Nietzsche ervan uit, dat alle godsdienst vlucht is.

Er is godsdienst, die de werkelijkheid juist ten volle beaamt, en ik waag de stelling dat de christelijke godsdienst daarin zelfs tot het uiterste gaat. Ik wil voor die stelling twee steunpunten aanwijzen: het christelijk uitgangspunt dat

God zich openbaart, en de leer van de Heilige Geest.

Openbaring

Het is van belang om te zien, dat Nietzsche scherp scheiding maakt tussen de werkelijkheid en God. Volgens hem is in de werkelijkheid als zodanig van God geen spoor te bekennen. Hij wordt er door mensen 'bijgesleept' omdat dat hen helpt bij het omgaan met de werkelijkheid. De werkelijkheid zelf geeft geen enkele aanleiding om over God te beginnen. Op dat punt zijn aan Nietzsche kritische vragen te stellen. Is het

de overgave aan God is typisch iets voor sterke mensen

wel waar dat de werkelijkheid niet naar God verwijst? Verstaan wij de wereld en ons eigen mens-zijn wel ten volle, als wij afzien van Hem? Is het echt alleen maar dagdromen om een werkelijkheid achter de bestaande werkelijkheid aan te nemen? Of houdt het juist, omgekeerd, een gewelddadige beknotting van de werkelijkheid in om niet open te staan voor 'het hogere'? Ontspruit het zoeken naar een diepere zin van de dingen uitsluitend aan het onvermogen van mensen om met zinloosheid te leven, of roept de werkelijkheid zélf die vraag op? Kortom: is het verschijnsel 'godsdienst' enkel en alleen te verklaren als een reactie van terugschrikken voor de werkelijkheid, of kan het zijn dat het juist een manier is van recht doen aan de werkelijkheid? Daar draait de discussie om, en het is boeiend om te zien hoe eigentijdse filosofen en theologen voor die tweede positie argumenten aandragen. Maar ook in de praktijk van het christen-zijn kan een gelovig mens soms zo eigenaardig ervaren, dat niet hij het is die de werkelijkheid van God creëert, maar dat omgekeerd die werkelijkheid zich machtig aan hem opdringt en hem uiteindelijk overmeestert (vgl. Jere-mia 20:7a). Welnu, in de bijbel valt dat alles onder de noemer 'openbaring'. God maakt iets van zichzelf openbaar in de werkelijkheid. Wij verzinnen Hem niet, maar in de wereld waarin wij leven ritselt iets dat aanleiding geeft tot de gedachte aan God. Als je goed kijkt, zie je dat de dingen enigszins transparant zijn, zodat er een schijnsel doorheen schemert dat het vermoeden van een eeuwig licht oproept. Psalm 19 zegt het onnavolgbaar mooi: *De hemelen vertellen Gods eer,*

en het uitspansel verkondigt het werk zijner handen.

De dag doet sprake toestromen aan de dag,

en de nacht predikt kennis aan de nacht.

Het is geen sprake en het zijn geen woorden,

hun stem wordt niet vernomen:

toch gaat hun prediking uit over de ganse aarde

en hun taal tot aan het einde der wereld.

Bijbels gesproken sta je de werkelijkheid dus niet toe ten volle tot je door te dringen, wanneer je haar als het om God gaat het zwijgen oplegt! Dat geldt nog veel sterker ten aanzien van het hoogtepunt van Gods openbaring: de vleeswording van het Woord in Jezus Christus.

De bijbel voert de ongehoorde pretentie, dat in een mens van vlees en bloed, voorkomen behorend tot onze werkelijkheid, de eeuwige God zich ten volle uitsprekt. Die andere werkelijkheid, die van Gods Koninkrijk, dringt hier diep in de ons bekende werkelijkheid binnen. Het is niet te geloven: we staan voor een medemens, die we herkennen als een van ons (Marcus 6:3), en we zien zo maar de glorie van God van hem afspatten! – „wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd.” (Johannes 1:14)

En tegelijk wordt onze werkelijkheid van lijden en van raadselachtig kwaad daarmee niet verdrongen. Integendeel: Jezus neemt ze op zich; Gods heerlijk Koninkrijk manifesteert zich in een mens die de gebrokenheid met zich mee torst in het kruis. Dat is het unieke van Gods openbaring in Christus. Twee werkelijkheden komen hier samen tot één: de werkelijkheid van het verderf, en die van God; de werkelijkheid van het sterven, en die van het leven; de werkelijkheid van de zinloosheid, en die van de zin. Maar dan gaat het al helemaal niet meer op, de werkelijkheid eenzijdig te beperken tot zinloosheid en vergankelijkheid en betrekkelijkheid. Christus, hoezeer ook toonbeeld van het vergankelijke, door onrecht geplaagde leven, toont ons tegelijk een veel vollere werkelijkheid: die van de heerlijkheid van God.

De moed om te geloven

Nietzsche had van die volheid geen weet. Hij zag alleen de zinloosheid, de pijn, de betrekkelijkheid. Wat deed hij dan met Jezus? Onmiskenbaar had hij voor Jezus een zekere sympathie. Hij onderkende het bijzondere van Jezus. Maar het beeld van Jezus dat de evangeliën schetsen heeft hij gewelddadig vereenvoudigd. Van 'Gods-openbaring' in Jezus kon voor hem geen sprake zijn. Vreemd is dat eigenlijk: zo'n fijnbe-

snaard mens, zo'n diepte van inzicht, zo zwaar tillen aan het lijden, zo ontvanke-lijk voor schoonheid, en dan niet gevoelig zijn voor het evangelie dat zegt „Hier raakt God uw leven aan...” Ja, dat is het eigenaardige van Gods openbaring: je kunt je eraan onttrekken. Gods werkelijkheid is anders toegankelijk dan de ons vertrouwde. Voor Gods werkelijkheid moet je open staan. En als je er niet voor open staat, gaat ze niet voor je open.

In mijn artikel 'Geloof en openbaring' heb ik in dat verband van interactie gesproken – zie de bundel Begeleidend Schrijven, blz. 191-200. Ik zou daar nu aan toe willen voegen dat Gods openbaring om moed vraagt, geloofsmoed. Bijbels gesproken is 'geloven' in God werkelijk het tegenovergestelde van vluchten. In de bijbel vind je in feite veeleer terugschrikken voor het beloofde land dan dagdromen van luilekkerland. De Israëlieten verkozen uiteindelijk Egypte boven Kanaän, en Jezus kreeg de meeste van zijn tijdgenoten niet mee toen Hij de spanning van het Koninkrijk van God op hun leven zette. Nee, de werkelijkheid van God is alleen geschikt voor mensen die pit hebben, die niet bang zijn voor avontuur, die onvermoede ruimten durven betreden, en die niet bang zijn van hun eigen beperktheid. Kortom: Gods openbaring wil in onze ziel iets losmaken dat met volledige acceptatie, met durf, met levensdrift te maken heeft. Jezus daagt ons mensen uit, Hij prikkelt ons om in de aanvaarding van onze eigen

Gods openbaring vraagt om moed

zwakke kanten met Hem over een muur te springen (vgl. Psalm 18:30). Vandaar dat zinnetje: de overgave aan God is typisch iets voor sterke mensen. Wat sterk is die Kanaänietische vrouw geweest, die aanvaardde dat zij buitenstaander was en tegelijk de moed had om zich door Jezus toegang te forceren tot het Koninkrijk van God (Mattheüs 15:21-28). Wat sterk is die misdadiger geweest, die onder ogen durfde zien dat hij hermetisch opgesloten zat in zijn falen, en er tegelijk op vertrouwde dat Jezus het paradijs voor hem zou openen (Lucas 23:40-43). Wat sterk zijn de mensen van Hebréeën 11 geweest, die tegen de klippen op vasthielden aan de belofte. Zegt Paulus soms daarom dat niemand kan zeggen: Jezus is Heer, dan door de Heilige Geest (I Cor. 12:3)? Maar dat moet wachten tot een derde artikel over Nietzsche.

Blijf kinderen redden!

P.J. van Kampen, Ede

Een van de kenmerken van deze eerste maand van het Jaar onzes Heren 1998 is dat er al zoveel bekende en meest ook gerespecteerde mensen van een zekere hoogte ter aarde zijn gevallen, van hun voetstuk wellicht. Dat is al gebeurd bij Politie en Justitie en ook in de wereld van Synodes en kerkbesturen.

Toch geschokt!

Als je dan denkt dat we nu wel alles hebben gehad, dat weinig ons nog schokken kan, laat staan bevreemden, blijkt dat toch nog mogelijk! Van geen enkele zaak de laatste maanden ben ik persoonlijk meer aangeslagen dan de kwestie die pas door 'Redt een Kind' is gemeld. Een heel triest voorval van misbruik van kwetsbare kinderen in Afrika. Naar ik veronderstel, is die zaak voldoende onderzocht om bestuur en Commissie van Goede Diensten te laten zeggen dat er inderdaad een zaak is! Ik zou wel wensen dat dat anders was, maar dat zal wel niet.

Evenzo zou ik wensen dat ik verzachtende omstandigheden in dezen (al was 't er maar één) zou kunnen bedenken; door totale onwetendheid aangaande de feitelijke toedracht valt er 'noch te plussen noch te minnen'. Juist als je de Nederlandse betrokkene(n) bijna allemaal kent (dat betreft uiteraard niet de kinderen in Afrika!) en weet met hoeveel toewijding en inzet, met hoeveel (zelf)opoffering, dat werk steeds is verricht, dan is het hartverscheurend ook deze episode mee te moeten maken.

Een wonderbaarlijk werk

Als voormalig lid van de gemeente Eck en Wiel, als medebewoner van het grote terrein waar stichting l'Abri het mooie 'Kortenhoeve' exploiteert en Stichting 'Redt een Kind' jarenlang een kantoor had (voor vertrek naar Ommen, in 1992) ken ik, enigszins van binnenuit dat bijzondere stukje werk, dat zo buitengewoon door de Here God is geleid en gezegend. Ook heb ik iets van het werk van de kinder-

stichting

redt een kind

huizen gezien, in India, en ben ervan onder de indruk gekomen. Bij de voorbereidingen van mijn boek 'Door Zijn Hand' (over Gods Leiding in je Leven) heb ik bovendien uitvoerig over de wonderlijke manier van ontstaan van 'Redt een Kind' gehoord, van Mevrouw Rookmaaker.

Zij gelooft, en ik deel dat geloof, dat de vurige liefde voor Afrikaanse en Indiase kinderen, kansarme en kwetsbare kinderen, en ook de diepe drang om het te beginnen, niet in mensenharten is opgeklimmen maar dat het direct uit Gods Vaderhart is voortgekomen. Dat werk is immers zo gezegend en bevestigd! Ik heb, toen ik aan een

*in elk geval
mag het niet
minder zijn!*

Theologische Opleiding in het Indiase Poona les gaf, er diverse mensen ontmoet van 'de Tehuizen'.

Allen vroegen ze of ik, aangezien ik uit Nederland kwam, Mevrouw Rookmaaker kende. Toen dat het geval bleek, was er een jongen (Massilamani was zijn naam, een stille ernstige jongeman met een grote bril) die me met tranen in zijn ogen zei: „Die vrouw, en het werk dat ze doet, heeft mij, menselijkerwijs gesproken, het leven gered! Ik maakte geen enkele kans in het leven, maatschappelijk niet en ook geestelijk niet. En zie wie ik nu ben!...”

Hoe nu verder?

In een gebroken situatie als deze moet er meer gebeuren dan het continueren van onze steun. Er zullen beleidsmatige en wellicht pastorale kwesties aan de orde komen. Maar al moet er ook meer gebeuren dan continuering van steun aan kinderen, in elk geval mag het niet minder zijn! Want als onze steun werd ingetrokken, dan worden die arme kinderen nog een tweede keer getroffen. En wie zou dat willen zien gebeuren...

*Kruimpels
van de tafel*

Gebed om de Geest

De apostelen in Jeruzalem horen dat de mensen in Samaria het Woord van God aanvaard hebben. Ze weten best dat het de Heilige Geest is, die de harten van de mensen in Samaria heeft omgezet en er grote blijdschap bewerkt heeft. Toch zijn ze daar niet tevreden mee. Ze hebben het er voor over om helemaal uit Jeruzalem naar Samaria te gaan. En als Petrus en Johannes daar aangekomen zijn, bidden ze dat de gelovigen de Geest mogen ontvangen.

We moeten dat goed tot ons laten doordringen. Het gaat hier om gelovigen, om mensen die al enkele weken, misschien zelfs al maanden, geleden Christus in geloof hadden aanvaard en in wier leven de Geest duidelijk werkzaam was. Toch bidden Petrus en Johannes dat zij de Heilige Geest mogen ontvangen. En dat gebeurt dan ook. Ik vermoed dat wij in zo'n situatie zouden zeggen: wacht even, Petrus en Johannes! Waarom moet dat nu? Deze mensen geloven. En dan hebben ze de Geest toch al? Als u gaat bidden dat ze de Heilige Geest mogen ontvangen, mis kent u het werk dat de Geest al onder en in hen doet.

Zo zouden wij, denk ik, reageren. Als Petrus en Johannes een van onze kerkdiensten zouden bezoeken en daar zouden bidden of wij de Heilige Geest mochten ontvangen, dan zouden wij zeggen: stop eens even! Dat gebed is overbodig. We zijn allemaal gelovigen en hebben de Geest al.

Maar dat zouden Petrus en Johannes ook wel weten. Dat zou geen nieuws voor hen zijn. En toch zouden ze dat gebed kunnen doen.

Het zou geen kwaad kunnen ons eens af te vragen of wij misschien toch nog de gáve van de Geest zouden moeten ontvangen, die de gemeente tot getuige van Christus maakt.

M.R. van den Berg, Assen

Bad, brood en bed

H. Algra, Den Helder

Onder de titel 'Bad, brood en bed' zendt de EO op zaterdagavond een reeks televisieprogramma's uit over mensen 'aan de onderkant van de samenleving'.

De eerste aflevering was zeer de moeite van het kijken waard. Op sobere wijze registreerde de camera het leven van Jack en Saskia, mensen die zich niet meer thuis voelen in 'onze' samenleving. Ook het werk van Wilbert, die – als medewerker van een RIAGG – deze mensen af en toe opzoekt, kwam goed uit de verf. Duidelijk was dat hij in zijn werk een zekere mate van betrokkenheid en bezorgdheid niet uit de weg gaat.

Zomaar opgepakt

In een tentje op een braakliggend terrein woont Jack. Af en toe, als de onrust toeslaat, verhuist Jack een paar meter op het terrein. Jack is een rustige, vriendelijk ogende en coöperatieve man. Hij groeide op in Australië, maar keerde terug naar het geboorteland van zijn ouders, Nederland. Hij heeft begin jaren '80 lang vastgezet met een TBR op grond van zijn psychische functioneren. Maar volgens Jack was er geestelijk niets met hem aan de hand: hij wist precies wat er was gebeurd. Waarom men hem had opgepakt, was hem echter niet duidelijk, in zijn beleving was hij 'zomaar' opgepakt. Dat 'zomaar' ligt allerlei mensen die door de politie worden opgepakt voor in de mond; het is een tweede natuur geworden om de schuld aan de ander te geven.

Bij Jack lijkt dat anders te liggen: hij kan echt niet (meer) het verband tussen oorzaak en gevolg bedenken. Dat ligt in de aard van zijn ziektebeeld. Zelf voelt Jack zich geestelijk gezond, hij vindt dat het goed met hem gaat. Dat was vroeger anders: toen is hij perioden depressief geweest. Aan die tijd denkt hij liever niet terug.

Water uit een buis

Wilbert maakt zich zorgen over Jack. Hij legt hem een aantal keer de vraag voor hoe het nu met hem gaat. Ook de lichamelijke gezondheid is onderdeel van het gesprek, Wilbert vindt dat Jack er mager uit ziet. Volgens Jack gaat het echter goed met hem. Een beetje trots laat hij zijn waterbron zien. Volgens

hem is het volkomen zuiver water, dat uit een buis komt. Bovendien bevroest het 's winters niet. Wilbert vraagt zich af of dat geen kwaad kan, Jack woont immers op een industrieterrein. Maar Jack zegt dat hij er nooit ziek van is geworden, het is puur en helder water, prima voor een kopje koffie. Tijdens de opname is het voorjaar, maar hoe houdt Jack het 's winters warm?

Gewoon, door paraffine te stoken in zijn tentje. Maar is dat dan niet gevaarlijk? Volgens Jack is het zeker niet gevaarlijk.

Als Wilbert later op zijn kantoor achter een computer zit, vraagt hij zich nog-

De besluiteloosheid is het moeilijkste in het leven

maals af waarom Jack zo mager oogt. En hoe is het met de kwaliteit van dat water uit de buis. Mocht dat water gevaarlijk zijn en Jack blijft het drinken, dan sluit Wilbert een gedwongen opname in de psychiatrie niet uit.

Dokter Saskia

Saskia is afgestudeerd als arts. Ze woonde jarenlang samen met een vriend die politicologie studeerde. Zelf heeft ze nog enige tijd als arts gewerkt, maar dat werk bleek voor haar te zwaar. Het contact met haar familie is ze kwijt geraakt. Om Saskia te bezoeken moet Wilbert tussen de spijlen van een hek door en vervolgens een eind lopen over een verlaten industrieterrein. Dan komt hij bij een aantal houten hokken, hier wonen 3 mannen en een vrouw.

Eén van de mannen ligt te slapen, af en toe moppert hij wat. Een ander staart in de verte. Het is er rommelig en er brandt een houtvuurtje. Als teken van de bewoonde wereld staan er flessen chocomel.

Saskia is de vrouw van het gezelschap. „Waarom we samen zijn? Je praat de dag door. Het heeft iets meer zin dan het alleen zitten. Ik heb een beetje medelijden met de mannen, ze kunnen niet alleen zijn, ik zorg een beetje voor ze. En ik was seksueel gezien gemakkelijk over te halen. Dat wordt nu door de psychofarmaca onderdrukt.” Alsof het een incident van niets betrof en ze het alleen maar heeft geregistreerd vertelt ze ook nog dat ze door één van de

mannen met een mes is gestoken, waardoor ze een klaplong opliep. Ze moest 6 weken in het ziekenhuis blijven, maar na 2 weken ging ze weer terug naar dit terrein, want ze was niet verzekerd.

Zwemmen als therapie

Saskia heeft voor alle gebeurtenissen wel een verklaring. Ze vertelt het met weinig oogcontact, kijkt langs Wilbert, het verhaal van iemand die registreert zonder dat het echt de emoties lijkt te raken. Zo zwemt ze vaak in het Noordzeekanaal en op een bepaalde dag werd ze opgenomen in een psychiatrische inrichting. Dat kwam niet omdat ze naakt aan de kant van het water zat, zoals Wilbert suggereert, nee: ze had een oppervlakkig wondje aan haar voet en vervolgens had ze ook nog een onhandige opmerking tegen een politieagent gemaakt. In het ziekenhuis bleek dat ze een lichte onderkoeling had van 35,8 °C, maar dat stelde niet veel voor. Waarom ze – ook als het koud is – gaat zwemmen? „Af en toe loop ik vast en dan word ik boos en dan moet ik een eind zwemmen om vrij te zijn en om opnieuw te kunnen beginnen.”

Besluiteloosheid

Waarom is Saskia geen dokter meer? Zelf vindt ze dat ze altijd zeer zorgvuldig is geweest in het stellen van de diagnose, maar ze miste de zekerheid om haar vak uit te kunnen oefenen. Ze kon geen therapie voorschrijven, wist niet wat ze voor behandeling moest kiezen en raakte dan verstrikt in allerlei mogelijkheden. Daardoor was ze ook traag; in de tijd dat een collega 4 patiënten behandelde, kon zij er maar 2 behandelen. De haast in het vak was voor haar rampzalig. Bovendien was ze kwetsbaar in de contacten met patiënten. Als er iemand met problemen kwam, kreeg ze het heel benauwd en ze kleedde zich vervolgens uit. „Dan kon ik mijn hitte afstaan om weer bij de tijd te komen.”

Over haar besluiteloosheid vertelt ze het volgende: „Die besluiteloosheid is het moeilijkste in het leven. Ik wist soms niet meer of iets mannelijk of vrouwelijk was, ik kon niet kiezen. En ik kon ook niet kiezen tussen een broodje ham of een broodje kaas. Ondertussen ging de tijd verder en ik ging terug. Dan kwam ik in een katatone (=starre, bewegingloze) houding terecht totdat ik mij weer ging bewegen.”

Schizofrenie

Wilbert vraagt aan Saskia of ze vaak opgenomen is geweest. „Zes opnames”, zegt ze, „waarvan 3 keer als dwangbehandeling.” Ze was het overigens meestal niet eens met die opnames. „De psychiater denkt dat je schizofreen bent,” zegt Wilbert. „Misschien heb ik wel wat schizofrene trekken.

*Ze zien me als
de zielige Saskia
terwijl ik best
iets te zeggen heb*

Maar de hele wereld bestaat uit mannelijke en vrouwelijke elementen die in elkaar overgaan. Als het mannelijke teveel overheerst krijg je onweer. Maar dat de dokters mij schizofreen noemen, dat vind ik tamelijk onbelangrijk. Wat ik mezelf wel verwijt is dat ik het weet en dat ik het zie dat de oorlog nog steeds doorgaat en dat de wapens ongezien de KLM passeren. Maar ik krijg het niet in de openbaarheid. Door de buitenwereld word ik gezien als de zielige Saskia, terwijl ik best wat te zeggen heb.”

Complexiteit van de samenleving

Wie rond de stations in de grote steden dwaalt, komt daar vaak zwervers tegen. Ze halen prullenbakken leeg, ze vragen om geld, ze slapen in een portiek. Veel van deze mensen hebben een psychiatrische stoornis. De bezuinigingen in de psychiatrische hulpverlening hebben geleid tot een toename van het aantal mensen dat geen onderdak meer heeft. Er wonen – naast de zwervers in de grote steden – ook nog mensen op verlaten industrieterreinen, ver weg van de bewoonde wereld. Dat is niet nieuw, ook in de tijd van de Here Jezus leefden er mensen buiten de bewoonde wereld: melaatsen en psychisch zieken (Lucas 8:27). Deze serie documentaires laat de kijker iets zien van die wereld. Mensen voor wie de samenleving te complex, te belastend is geworden. Men vermoedt tegenwoordig dat het vaak gaat om mensen die van nature een bepaalde mate van gevoeligheid en kwetsbaarheid hebben. Voor hen is het leven in onze snelle samenleving met zijn hoge eisen bijna niet meer mogelijk, ze gaan er geestelijk en lichamelijk aan kapot. Daar zit veel verdriet achter, niet alleen van de personen zelf, ook van de familie. Wat betekent het bijvoorbeeld voor de moeder van Saskia om haar veelbelovende dochter zó te hebben zien afglijden? De toename van het aantal mensen buiten de

bewoonde wereld lijkt te wijzen op een ontregeling van de samenleving. Op zijn minst is er sprake van een tweedeling: van mensen die het tempo bij kunnen houden en van mensen die dat niet meer kunnen.

Dwang of laten afglijden?

Zowel Jack als Saskia laten veel gedragskenmerken zien die passen bij een chronisch schizofreen beeld. Voor de hulpverlening dwingt zich steeds weer een dilemma op: waar moeten we helpen en waar laten we de persoon zijn eigen keuzes maken? Hulp betekent meestal dwang, geen hulp bieden heeft vaak tot gevolg dat een persoon afglijdt naar de verpaupering, naar een

bijna niet meer menselijk te noemen manier van leven. Het is goed dat de Evangelische Omroep op deze menselijke manier iets laat zien van het leven aan de rand van de samenleving. Mensen van wie de ouders een verwachting hadden, die zelf als kind een verwachting hadden, mensen die als persoon uniek geschapen zijn....

Noot:

In Opbouw 40/19 (20 september 1996) verscheen een bijdrage over de nood van schizofrene mensen en van hun familie ('Sinds Adam en Eva zijn we niet meer normaal'). Voor een nadere omschrijving van het ziektebeeld schizofrenie en van enkele hulpverleningsadressen verwijzen we naar dat artikel.

Een gedicht uit Woordwerk

Een lezeres vroeg of het onderstaande gedicht in Opbouw geplaatst kon worden. Ze schreef: „Ik heb het idee dat het 'literair', maar zeker 'theologisch' hier en daar niet klopt, maar... het boeide en ontroerde mij zeer en ik heb het dan ook herlezen en nog en nog eens, enz.”

Het gedicht verscheen in Woordwerk van september 1997.

T. Hoekstra, Zwolle

In verbondenheid Voor Lenie Heeroma

*Is het zo vreemd dat wij hopen
dat de liefste binnen zal lopen
als een levende, als voorheen?
Dat hij ons aanstonds zal groeten,
de gekende van hoofd tot voeten
en anders is er geen?*

*Is het zo vreemd dat wij smeken
om een toegift, een enkel teken
van een leven voorgoed voorbij?
Dat wij niet kunnen geloven
in een vredig geluk daarboven,
het spel in de groene wei?*

*Is het niet vreemd dat wij denken
hem de eeuwige rust te schenken
door het maken van een gedicht?
Zou onze taal hem bereiken
of kan hij alleen nog maar kijken,
tasten naar woorden van licht?*

*Weet, dat de doden nog even
ten afscheid langs komen zweven
en dan is het hier gedaan.
Schrijf, zei hij, nu ik ontwijk,
mij een lied van het hemelrijk;
dan kan ik daar binnengaan.*

*Zouden wij menen te weten
dat de doden worden vergeten
als nog iemand naar hen verlangt?
Vrouw zijn is overstromen
van liefde in woorden en dromen
als een schaal die de regen vangt.*

Foto: Dirk Zwart

Bij de Groene- of Willibrordkerk te Oegstgeest. Vooraan de grafsteen van het echtpaar Heeroma in de vorm van een schaal. In het opgevangen regenwater spiegelt zich de lucht. Daarachter de kleine grafsteen van Anno Klaas Leonard (1 febr. 1944 – 16 febr. 1946).

Christen in een (post)moderne tijd

Henk G. Geerstema, Ede

De laatste maanden van 1997 is er in de gereformeerde en evangelische pers veel aandacht besteed aan de invloed van het huidige denkklimaat op de beleving van het christelijk geloof. Aanleiding daartoe waren het onderzoek dat de EO heeft laten doen bij haar leden over de inhoud van hun geloofsopvattingen en de conferentie die in het verlengde daarvan was georganiseerd. De lezingen van die conferentie zijn met de uitslag van het onderzoek gepubliceerd onder de titel: *De boodschap en de kloof. Communicatie van het evangelie in een postmoderne tijd. Onderzoek, analyse, beantwoording*. In dit artikel wil ik aandacht vragen voor de wijze waarop in deze publicaties over 'modern' en 'postmodern' wordt gesproken.

Zowel op de conferentie als in de publicaties naar aanleiding daarvan is nogal eens de indruk gewekt dat gereformeerden en evangelischen lange tijd modern zijn geweest maar nu de invloed ondergaan van postmoderne tendensen. Opvallend daarbij is dat niet zozeer de gevaren daarvan als wel de positieve kanten werden benadrukt. Tegenover de eenzijdige nadruk van het moderne denken op het verstand werd de als postmodern getypeerde behoefte aan beleving en ervaring op zijn minst als een noodzakelijke correctie gezien. Ook het feit dat allerlei geloofswaarheden niet meer als vanzelfsprekend worden aangenomen, werd eerder als positief dan als bedreigend ervaren. De nadruk kwam vooral te liggen op de behoefte aan en het belang van echtheid. Met dat laatste kan ik helemaal instemmen. In het bijbelse spreken staat waarheid niet buiten de werkelijkheid maar is zij bedoeld om eruit te leven. Geloof in de waarheid van het evangelie is vanuit de bijbelse norm gezien daarom altijd levensecht. Ook voor de communicatie van het evangelie is deze echtheid een vereiste, zeker in onze tijd. Juist daarom zijn er

evenwel een paar kanttekeningen nodig bij de wijze waarop over 'modern' en 'postmodern' wordt gesproken. Vanwege de beschikbare ruimte zal ik me beperken tot korte aanduidingen.

Verstand en gevoel

In de eerste plaats is het aandacht vragen voor het gevoel tegenover het verstand niet typisch postmodern. Eenzijdige nadruk op de intellectuele kant van het geloof heeft altijd een tegenhanger gehad in aandacht voor beleving en gevoel. In de Middeleeuwen is er brede aandacht voor de mystieke ervaring naast de doordenking van de geloofswaarheden met behulp van de scholastieke methode. In de postmoderne tijd vraagt de Romantiek nadrukkelijk aandacht voor het gevoel tegenover de eenzijdige nadruk op het rationele denken in de Verlichting. En wat de protestantse wereld betreft kan gedacht worden aan het piëtisme als reactie op de herleving van de scholastiek na de reformatie.

Maar iets anders is belangrijker. Typisch postmodern is niet zozeer het verlangen naar echtheid als wel de twijfel aan de mogelijkheid ervan. Kenmerkend voor het postmoderne denken is namelijk dat het kritische vragen stelt bij het onderscheid tussen schijn en werkelijkheid. Wie het ver-

*de echtheid
van het geloof
niet te snel met
de ervaring
van het gevoel
identificeren*

langen naar echtheid, dat er inderdaad is, 'postmodern' noemt, gaat hieraan voorbij.

Opvallend in dit verband is wat Sherry Turkle schrijft in haar boek *Life on the screen. Identity in the age of internet* (1995). In het Nederlands: *Leven op het scherm*. Identiteit in de eeuw van internet. Omstreeks 1970 liep zij in Parijs colleges bij postmoderne filosofen als Foucault, Lacan, Deleuze. Wat zij zeiden over menselijke identiteit en betekenisverwijzingen in verband met

de relatie tussen taal en werkelijkheid, bleef toen erg abstract voor haar. Maar nu hebben de mogelijkheden van internet hun ideeën concreet gemaakt.

Voor sommige mensen zijn de belevingen die door computersimulaties worden opgeroepen even reëel als die in het echte leven. Het gaat om het gevoel, wat wordt beleefd. Of het echt is? Dat doet er eigenlijk niet toe. De werkelijkheid die je kent zit immers toch alleen maar in jezelf? Achter die gedachte zit de filosofische opvatting dat kennis en ervaring of de taal die we spreken de echte werkelijkheid, als die er al zou zijn, toch nooit kunnen bereiken. Er zijn alleen maar opvattingen en die zijn bij ieder verschillend. In dit verband kan ook gewezen worden op de wereld van de reclame en van de TV. Wat is schijn, opgeroepen door de beelden die ophet scherm worden getoond? En wat is werkelijkheid? Het optreden van politici voor de media geeft aanleiding tot soortgelijke vragen. Met het oog ophet politieke effect lijkt de manier waarop iets wordt gezegd belangrijker dan de waarheid. Zo'n manier van denken en leven roept gemakkelijk als tegenhanger toch weer het verlangen naar echtheid op. Terecht, maar die echtheid kan dan niet meer alleen met gevoel en beleving worden verbonden. Hoe belangrijk die ook mogen zijn, er is een toets nodig die daar bovenuit gaat. Schijn en werkelijkheid moeten kunnen worden onderscheiden. Op zijn minst moet beleving en ervaring verbonden zijn met het gewone leven. Van belang is ook de vraag waardoor de gevoelens worden opgeroepen. Immers, niets kan zo gemakkelijk gemanipuleerd worden als ons gevoel. Het is daarom zaak de echtheid van het geloof niet te snel met de ervaring van het gevoel te identificeren. Het op zoek zijn naar gevoelens en ervaringen kan net zo goed een uiting zijn van het ontkennen van de realiteit of het willen vluchten daaruit als van het verlangen naar een levensecht geloof.

Modern en postmodern

Er is nog een andere kanttekening nodig. Te gemakkelijk wordt de indruk gewekt dat 'postmodern' betekent dat 'modern' niet meer actueel is. De

genoemde EO-conferentie was er zelf een voorbeeld van dat dit niet het geval is. Ze was heel strak georganiseerd zodat er eigenlijk geen ruimte was binnen de officiële kaders vragen te stellen of opmerkingen te maken waaraan de organisatoren zelf nog niet hadden gedacht. Zo'n strakke organisatie is typisch modern. Ze laat geen ruimte voor wat niet in een tevoren bedacht schema past. En daartegen komt het postmoderne denken juist in verzet.

Maar het gaat me ook bij dit tweede punt om iets anders. 'Modern' wordt terecht verbonden met de behoefte aan zekerheid op basis van wat wij met ons verstand kunnen begrijpen. Daarbij past het ontwikkelen van wetenschappelijke systemen waarmee alles verklaard kan worden. Hier neemt het postmoderne denken inderdaad afstand van. Typisch modern is dit evenwel ook weer niet. Ook in de Griekse filosofie en in de theologie van de Middeleeuwen was iets dergelijks al aan de orde. Het nieuwe van het moderne denken is dat eerst kritisch wordt gekeken naar alles wat vroeger bedacht is. Die kritische houding is in het postmoderne denken niet opgegeven. Om dit duidelijk te maken moet ik hier iets meer over zeggen.

Het is waarschijnlijk van alle tijden dat mensen zo nu en dan moeite hebben met het gezag. Maar in het algemeen wordt gezag als zodanig geaccepteerd. Dat het er is, in het gezin, in de staat, in de kerk of de religieuze gemeenschap, is haast vanzelfsprekend. Dat is door het kritische denken van de Verlichting in de 18e eeuw anders geworden. De filosoof Kant formuleerde het zo: geen enkel gezag is heilig; het moet zich altijd verantwoorden voor het kritische denken. Dat geldt voor de traditie in filosofie en wetenschap. Het geldt voor de overheid en de wetten van de staat. Het geldt ook in kerk en voor het geloof. Gezag is niet meer vanzelfsprekend. Het postmoderne denken gaat op deze lijn verder. Het verschil is dat in de achttiende eeuw nog werd gedacht dat het kritische denken zelf de plaats van het vroegere gezag van traditie, staat en kerk, zou kunnen innemen. Zo zouden mensen het toch eens kunnen worden over wat ze moeten geloven en wat ze behoren te doen, over wat waar is en goed. Dat optimisme is door de postmoderne kritiek radicaal aangetast. Daarom lijkt het het nu soms op alsof iedereen het zelf maar moet uitmaken. Je hoeft je ook niet

meer te verantwoorden. Dat heeft immers geen zin. De traditie geldt niet meer en argumenten hebben alleen betekenis voor die mensen die het met je uitgangspunten toch al eens zijn.

Er is nog een andere kant die hier genoemd moet worden. In de achttiende eeuw werden de traditionele opvattingen wel bekritiseerd maar vooral op het gebied van de moraal werden ze inhoudelijk in belangrijke mate gewoon overgenomen. Langzamerhand zijn deze opvattingen evenwel uitgesleten. En omdat het kritische denken niet in staat is de mensen het eens te laten worden, moet ieder nu voor zichzelf beslissen. Met alle gevol-

*Het afgaan
op het subjectieve
gevoel
of de
eigen ervaring
betekent eerder
een verlies
dan een
vooruitgang*

gen vandien. Het is daarom niet voor niets dat filosofen zoals Hans-Georg Gadamer, Alasdair MacIntyre en Charles Taylor pleiten voor een herwaardering van de traditie als bron waaruit we onze normatieve overtuigingen moeten putten. Overigens zonder dat zij daarmee achter de Verlichting terug willen gaan. Kritisch denken kan de traditie niet vervangen, maar binnen een traditie moet kritiek wel mogelijk zijn.

In de eerder genoemde discussie rond de EO-conferentie over de 'boodschap en de kloof' wordt de indruk gewekt alsof het niet meer vanzelfsprekend vinden van wat altijd door de kerk en de theologen is geleerd het gevolg is van het postmoderne denken. Dat is heel goed mogelijk. Maar 'postmodern' staat dan niet tegenover 'modern', maar betekent een radicalisering ervan. Het afgaan op het subjectieve gevoel of de eigen ervaring betekent eerder een verlies dan een vooruitgang ten opzichte van het kritische denken van de Verlichting.

Ik maak ter afsluiting nog drie, opnieuw eigenlijk te korte, opmerkingen over de opgave waarvoor de huidige situatie ons als christenen stelt.

Beloofte en gebod

Het is duidelijk dat de echtheid van ons geloof op de proef gesteld wordt.

Daarbij gaat het niet alleen om de vraag of ons geloof levensecht is, maar ook of wat wij geloven de toets van de werkelijkheid kan doorstaan. Mijns inziens moeten beide zichtbaar worden in ons leven.

In dit verband zijn vooral twee bijbelse noties van belang: belofte en gebod. In de Bijbel zijn beide afkomstig van God. Beide hebben ook onmiddellijk met het leven te maken. We oriënteren ons doen en laten op de richting die de geboden ons wijzen – of niet. We vertrouwen op de beloften die God ons heeft gegeven en leven daarnaar – of niet.

De echtheid van ons geloven wordt zichtbaar als we de geboden serieus nemen als de aanwijzingen van God voor ons leven. De betrouwbaarheid van zijn beloften kan alleen God zelf garanderen. Maar zowel bij het gebod als bij de belofte komt het erop aan dat we ze goed verstaan. Anders verwachten we iets van God dat Hij niet heeft beloofd. En we denken dat we iets moeten doen of laten omdat God dat vraagt terwijl dat niet het geval is. Belofte en gebod moeten daarom beide worden verstaan in samenhang met het geheel van het bijbelse onderwijs en met het oog op hun betekenis in de concrete werkelijkheid waarin we ons bevinden. We moeten daarom ook die situatie goed verstaan.

Wie op deze wijze als christen probeert te leven zal merken dat hij zijn verstand hard nodig heeft, maar ook dat er heel wat te beleven valt. Hij zal daarbij stuiten op de beperkingen van zijn verstand én op het feit dat gevoel en ervaring, ook in de relatie met God, zowel met vreugde als verdriet te maken krijgen. Dat was het geval in de tijd van de psalmdichters. Dat zal nu niet anders zijn. Maar we mogen erop vertrouwen dat het goed komt. Hoe gebroken de werkelijkheid waarin we bestaan ook is, zij blijft schepping van God en zij staat in het teken van het kruis en de opstanding van onze Heer Jezus Christus. Wie zich oriënteert op beloften en gebod van God zal beide in de werkelijkheid van zijn leven gaan herkennen.

Kritisch denken

De opmerking over belofte en gebod geldt voor het christelijk leven van iedere tijd.

De volgende opmerkingen hebben specifiek betrekking op onze eigentijdse situatie.

In het voorafgaande was even aan de orde dat ook gereformeerde en evangelische christenen gestempeld zijn

geweest en nog zijn door de invloed van het moderne denken. Voor een deel is dat natuurlijk waar. Zo goed als we ons niet kunnen onttrekken aan het postmoderne levensgevoel. Toch heb ik de indruk dat de echte verwerking van de verworvenheden van de moderne tijd voor veel evangelischen en gereformeerden nog moet beginnen. Weten wij wat het kritische denken betekent voor het christelijk geloof? Zijn de gevolgen alleen maar negatief? Of gaat het ook om een verworvenheid die wij ons als christen mogen en moeten eigne maken? In ieder geval is duidelijk dat een beroep op gezag, ook op het gezag van de Bijbel als het Woord van God, in onze situatie op zichzelf niet meer werkt. Om dan niet in het alternatief van 'elk wat wils' te vervallen, moet duidelijk worden dat het christelijk geloof niet alleen levens-, maar ook werkelijkheidsecht is. De innerlijke overtuigingskracht van wat de Bijbel leert zal duidelijk moeten worden. Dat heeft ook gevolgen voor ons houding ten opzichte van de wetenschap. Met alle terechte kritiek op de ongehoofshouding achter veel wetenschapsbeoefening, ook bij de bijbelwetenschappen, zullen de resultaten daarvan serieus onder ogen moeten worden gezien. We kunnen niet volstaan met een alleen maar defensieve houding wanneer we in onze tijd willen volhouden dat we juist in het licht van wat de Bijbel leert recht kunnen doen aan de werkelijkheid zoals we die leren kennen en ervaren. We zullen wat we geloven opnieuw moeten doorddenken in relatie tot de werkelijkheid waarin we leven. Dat vraagt om moed én vertrouwen. Maar die mogen we ook hebben. De moderne tijd verbindt kritisch denken met vrijheid en mondigheid. Maar daarvan spreekt Paulus ook, vooral in zijn brief aan de Galaten. Zouden we niet eens moeten gaan nadenken over de betekenis van de vrijheid en mondigheid die we in Christus hebben? Misschien is dat nu meer dan ooit nodig in het licht van de vragen die op ons afkomen. Zou het niet kunnen zijn dat onze situatie erom vraagt dat we kritisch durven omgaan met de wijze waarop in het verleden de Bijbel is verstaan? Met een diep besef van onze totale afhankelijkheid van Christus, met een voortdurend gebed om de leiding van de Heilige Geest en bewust het risico dat we ons door het 'vlees' en niet door de Geest laten leiden. En ook in verbondenheid met het geloof van de kerk van Christus door

de eeuwen heen. Maar toch met een meer volwassen verantwoordelijkheid dan we vaak gewend zijn.

Eenheid in verscheidenheid

Onze situatie plaatst ons nog voor een andere opgave. Een andere houding tegenover gezag zal ook in de kerk een steeds grotere verscheidenheid van opvatting met zich meebrengen. Wanneer ieder zich het geloof op een persoonlijke manier gaat eigen maken, zal dat gepaard gaan met grotere verschillen dan we gewend zijn en waarschijnlijk dan ons lief is. Een beroep op uitspraken van kerkelijke vergaderingen zal niet in staat zijn daarin ver-

*We zullen
wat we geloven
opnieuw moeten
doorddenken
in relatie tot
de werkelijkheid
waarin we leven*

andering te brengen. Daarvoor zijn we te zelfstandig gaan denken. Om duidelijk te maken waarom het gaat noem ik twee voorbeelden: het denken over vrouwelijke ambtsdragers en over homoseksualiteit. Beide onderwerpen liggen gevoelig. Vooral omdat sommigen er heel persoonlijk bij betrokken zijn. Welke ruimte zullen we geven aan verschil van opvatting bij zulke ingrijpende vragen? De kans dat we het er samen over eens zullen worden, acht ik klein. Des te belangrijker zal de vraag worden waarin we onze eenheid zoeken en vinden. Want zonder een fundamentele eenheid in het geloof kan de gemeente van Christus niet bestaan. Daarmee verbonden is de vraag hoe we die eenheid vorm geven. Er zullen wellicht nieuwe uitspraken moeten worden gedaan door ambtsdragers die geroepen zijn tot verantwoordelijkheid voor de gemeente van Christus. Maar een formele instemming daarmee zal niet voldoende zijn, juist vanwege het mogelijk ingrijpende karakter van de verschillen die desondanks niet de kern van het christelijk geloof raken. Alleen een herkenning van elkaar als mensen die, met vallen en opstaan, daadwerkelijk vanuit het kruis en de opstanding van Christus willen leven kan een voldoende basis zijn om bij grote verschillen toch de fundamentele eenheid met elkaar te beleven. Ook dat behoort tot het omgaan met elkaar als volwassen en mondig gelovigen.

Ingezonden

Wie schreef wat?

In Opbouw van 23 januari jl. haakte Ds. Koers opnieuw in op de discussie die als thema 'Bijbel en historiciteit' heeft gekregen; hij reageert daarin vooral op de eerder verschenen artikelen van zijn collega's Van der Dussen en Holwerda. Soms is het belangrijk, vast te stellen wie wat schreef. Ds. Koers begint zijn artikel met een citaat „Hoe wrik ik het omgaan met de Bijbel los van 'opvattingen' over de Bijbel" en even verder „En er komt een Bijbel te voorschijn, die veel rijker is dan we dachten", bij het laatste citaat aangevende dat dit aan Van der Dussen is ontleend. Omdat de reactie van Ds. Koers nogal erg persoonlijk gericht is, vind ik het in dit geval van belang, erop te wijzen dat beide citaten niet op conto van één van zijn collega's moeten worden geschreven maar ontleend zijn respectievelijk aan mijn 'ingezonden' in Opbouw d.d. 16 mei en mijn artikel in Opbouw van 25 juli van het vorig jaar. Aangezien de redactie van Opbouw heeft besloten een punt achter het gesprek over dit thema te zetten en Ds. Mudde afsluitend een evaluatie zal geven van de discussie, ga ik verder inhoudelijk niet op het artikel van Ds. Koers in. Ik betwijfel ook of ik hiervoor de goede 'toonhoogte' kan halen. Een feitelijke correctie van wat Ds. Koers schreef vond ik wel nodig.

Ab van der Ploeg, Eindhoven

(Door de redactie enigszins ingekort)

Youth-Alpha: Superstrak youth

J. Westerkamp-Stegeman, Houten

De Alphacursus (een kennismaking met het christelijk geloof) is er niet alleen voor volwassenen, er is ook een versie voor tieners. De opzet en inhoud zijn hetzelfde: tien avonden en een weekend, waarin de belangrijkste onderwerpen in het christelijk geloof uitgelegd en bediscussieerd worden. Het verschil zit in de stijl: het logo is anders, volwassenen eten samen een maaltijd, de jongeren doen het met frisdrank en snacks, en de avonden van de jongeren lopen eindeloos veel langer uit. In Houten is, naast de 'gewone Alpha' nu ook een Youth-Alpha afgerond en een tweede net begonnen.

alpha

Youth-Alpha werd aangeboden aan alle jongeren van de gemeente van zestien jaar en ouder en hun (niet kerkelijke) vrienden. Ze gaven zich individueel op (of niet). Maar er meldden zich ook aan die jonger waren. „We willen zo graag echt serieus over God praten, en dat kan op catechisatie niet omdat de anderen er zo anders over denken.” Ruim dertig jongeren deden mee. Drie vrouwen en drie mannen vormden de leiding, zodat er drie kleinere groepen gevormd konden worden om in door te praten. Ik praat met een aantal deelnemers van de eerste cursus.

God ervaren

Jonathan en Bart zijn opgegroeid in de kerk.

– Jonathan, jij had eerst niet zo'n zin.
„Nee. We konden bij catechisatie en in de huisgroep daarna, diep met elkaar door praten. Ik was bang dat we als groep uit elkaar zouden vallen. In het begin ging het praten in de kleine groep heel moeizaam, nu kunnen we in de hele groep diep praten, en samen bidden.”

– Bart, jij had je niet eens opgegeven.
„Nee. Twee jongens van de catechisatiegroep hebben me gewoon van straat gehaald. Ze vonden dat ik dit moest proberen. Ik ging ook niet meer naar catechisatie.”

– Waarom niet?

„Ik besteedde gewoon geen aandacht aan God of aan de kerk.”

– Hoe vond je Alpha?

„Goed. Je leert nieuwe mensen kennen, ook van buiten de kerk. Er was een goede groepsfeer.”

– Dus je kwam er vooral om vrienden te maken.

„Dat ook, maar er was ook een meer levend geloof. Veel vrolijker. Eerst ging

een echte relatie met God; niet te beschrijven

ik naar de kerk omdat het moet, om God te gehoorzamen. Nu wil ik naar de kerk omdat ik God ken.”

– Wat was het hoogtepunt van de cursus?

Jonathan en Bart eenstemmig: „Het weekend!!” Waarom?

Jonathan: „Toen kreeg ik verkering. Haha. Dat is belangrijk ja, maar er is veel meer gebeurd...”

Bart: „Ik heb toen de echte relatie met God leren kennen.”

– Hoe was dat?

„Niet te beschrijven!”

– Hoe kwam dat? Wil je daar iets over vertellen?

„Het weekend ging over de Heilige

Geest. We gingen samen zingen en bidden en ik besepte dat het God was waar ik naar zocht.”

– Had iedereen een dergelijke ervaring?

„Nee, niet iedereen ervaart God op dezelfde manier. Sommigen kenden God al heel persoonlijk.”

– Je bent een weekend weg in een fijne groep, je zingt samen, ontstaat er dan niet een sfeertje waarin je al gauw wat gaat voelen? Er is dan toch ook een groepsdruk?

Jonathan en Bart (stellig): „Nee hoor. Je kon naar buiten gaan. Mensen gingen buiten praten of wandelen. Als je na het gezamenlijk gebed bleef staan, kwam de leiding vragen of je wilde dat er met je gebeden werd. Je kon ook gezegend worden. Maar het hoefde helemaal niet.”

– Hoe ging dat na het weekend, Bart? We zijn nu tien weken verder. Ben je anders dan vóór het weekend?

„Ja zeker. Nu denk ik ook door de week aan God. Ik bid. Ik lees in de Bijbel. Ik durf te zeggen dat ik christen ben.”

– Hebben jullie nu veel nieuwe dingen geleerd?

(Aarzeling) „Niet echt nieuw, maar je hoort in preken toch ook niet waarom

Alpha

cursus

Jezus nou zo belangrijk is en hoe je moet leren bidden, en wat de Heilige Geest precies doet. We hebben nu meer concrete voorbeelden gehoord en gezien."

– *Hoe ziet de ideale Youth-Alpha leider er uit?*

„Hij/zij moet open zijn en durven vertellen over zijn eigen geloof. Hij moet Gods liefde zelf hebben ervaren. Hij moet kunnen luisteren en niet over je heen walsen."

– *Voelen jullie je nog wel Gereformeerd of meer Evangelisch?*

(De jongens kijken elkaar met opgetrokken wenkbrauwen aan) „NG/CG op z'n Houtens", zegt Jonathan.

Vol Liefde

Een gesprek met Maarten. Hij woont niet in Houten, en is dooplid van een NG-kerk in de buurt. Zijn haar is gemillimeterd, gabber-style. Over zijn trainingspak hangt een ketting met een kruis.

– *Maarten, hoe kwam jij bij Youth-Alpha terecht?*

„Ik heb hier familie en de moeder van een kennis heeft me uitgenodigd."

– *Had je meteen zin om mee te doen?*

„Ja. Ik wilde christen worden. Ik ben niet zo erg gelukkig geweest. Toen ik elf was wilde ik al dood. Daarna werd ik gewoon crimineel, ging drugs gebruiken en naar parties en vechten met groepen jongeren. Het ging niet goed. Mijns zus deed belijdenis. Ik wilde ook zo iets. Maar hoe moet je beginnen? Ik heb drie jaar kattenbak gedaan, maar dat is niet echt open. Je praat niet over dat waar het echt om gaat."

– *Hoe was Youth-Alpha?*

„SUPERSTRAK! Een open groep. Iedereen zegt wat echt belangrijk voor hem of haar is. Er werd al snel geboden. In het weekend ben ik christen geworden."

– *Hoe moet ik me dat voorstellen?*

„Eerst was ik leeg, nu ben ik vol."

– *Vol van wat?*

„...Vol van liefde van God. Ja dat is het."

– *Je ziet er uit als een gabber. Toch? Gaat dat samen met je geloof? Wat is er nu veranderd?*

„Ik bid en ik lees uit de Bijbel. Ik ga nog wel met mijn oude vrienden om, maar ik stop eerder en agressie wil ik niet meer.

Ik ben ook geen racist meer. Het is wel moeilijk, ik weet nog niet precies wat ik wel en niet moet nu... Ik ben véél rustiger, ik voel minder agressie, ik vloek ook niet meer. Ik zing heel veel in mezelf, zomaar van zelf. Bijvoorbeeld 'Welkom Heilige Geest'. Ik ben helemaal vol.

De duivel kan er niet meer bij. Eerst was ik leeg. Laatst praatte ik met iemand die ook racist was geweest, hij zei: „Luister, de Bijbel is een ontzettend saai boek. Je moet altijd eerst bidden en dan springen er dingen uit. Dat moet je elke dag doen." En het is waar! Ik heb al zoveel gevonden."

Verwachting

Tot slot één van de leiding aan het woord, de predikant van de gemeente en voor mij makkelijk te spreken omdat wij een huis delen en nog veel meer.

– *Dick, waarom worden dertig jongeren wild enthousiast van een soort catechisatie? Wat is het verschil met 'gewone' catechisatie?*

„Het is natuurlijk niet een methode of een maniertje.

De sfeer is anders, dat werkt wel mee. Er zijn chips, er is meer leiding. Maar het belangrijkste is volgens mij de verwachting waarmee je er aan begint.

Elke avond hebben we als leiding, voordat de deelnemers komen, al een half uur samen gebeden. Ze lopen trouwens ook warm voor catechisatie. Er hebben

zich ongeveer twintig opgegeven voor belijdeniscatechisatie."

– *Is je verwachting uitgekomen?*

„Boven verwachting. Mensen van wie ik dat niet zag aankomen zijn heel enthousiast geworden."

– *Hoe kom je zelf aan die verwachting?*

„Ik denk dat het helpt om over de grenzen te kijken. Weken in Afrika, een studiejaar in Amerika en recente bezoeken aan Engeland hebben me veel gedaan. Je ziet dat er meer kan dan wij vaak denken.

We hadden ook een heel stimulerend team. Je steekt elkaar aan."

– *Dus dat is het geheim van Alpha: verwachting.*

„Ja. Het geheim van Alpha is het geheim van het geloof: God zelf. God leeft en handelt, ook hier en nu. Daar mag je naar uitkijken, dat mag je verwachten, daar mag je naar toe bidden.

– *De cursus is afgelopen, wat nu?*

„Daar is lang en breed over gepraat, ook met de jongeren. Iedereen wil als

God handelt hier en nu

groep blijven samenkomen. We doen één keer in de maand een z.g. Alpha reünie.

Verder gaan sommigen terug naar de catechisatie voor hun eigen leeftijd, anderen beginnen nu met belijdeniscatechisatie. In de kerkenraad hebben we besloten dat iedereen vanaf 16 jaar daar welkom is."

– *De jongeren zijn met enthousiasme en al erg zichtbaar geworden in de kerk, omdat ze van de achterste rijen naar de voorste zijn verhuisd. Tijdens sommige liederen (Opwekkingsliederen vooral) springen ze massaal op en er zijn er die met hun handen in de lucht staan. Heb je een idee wat dat voor effect heeft op de gemeente als geheel?*

„Ik hoor dat veel mensen er blij mee zijn en ontroerd ook."

– *Geen negatieve geluiden?*

„Ook wel. Er zijn mensen die bang zijn voor te veel emotie.

En het zijn lange jongens, als ze gaan staan belemmeren ze het uitzicht."

Zo had dit stukje ook kunnen heten: Kerkjeugd geeft nieuw zicht op God en belemmert zicht op de geprojecteerde liederen.

P.S. Op de Landelijke Ontmoetingsdag 18 april, zal een workshop over Alpha en Youth-Alpha zijn.

Historiciteit en geloofwaardigheid (2)

J.M. Mudde, Enschede

De bezinning die het afgelopen jaar in *Opbouw* gevoerd werd, betrof met name de aard en de betrouwbaarheid van de bijbelse geschiedschrijving, zeg maar, de relatie tussen hetgeen er in de Bijbel staat geschreven en hetgeen er in werkelijkheid is geschied. Ter Linden ontkoppelt deze twee radicaal: de Bijbel biedt geloof, geen geschiedenis. De posities die het afgelopen jaar in *Opbouw* werden ingenomen, waren anders. Van Kampen en Koers verdedigden, dat je van hetgeen geschreven staat, veilig kunt teruggaan naar hetgeen geschied is. Van der Dussen en Holwerda waren op dit punt beduidend behoedzamer. De Bijbel bevat geen geschiedschrijving, maar prediking. Prediking die teruggaat op hetgeen geschied is, daaraan ook recht doet, daarvan echter geen kopie is. Terugblikkende op deze gedachtewisseling, wil ik dit artikel stilstaan bij enkele punten waarover géén discussie is geweest. Enerzijds om de gevoerde bezinning in de juiste proporties te zien, anderzijds, omdat dan duidelijk wordt, hoeveel gesprekstof er nog is overgebleven.

Openbaring

Om te beginnen wil ik teruggrijpen op hetgeen Martine Krabbendam-Veenhof opmerkte aan het slot van haar bijdrage. Zij schreef: „M.i. gaat het er vooral om dat we elkaar de vraag stellen of we God gehoorzaam willen zijn, en of we de openbaring in de Schrift als gezaghebbend beschouwen. Wanneer we deze vragen bevestigend kunnen beantwoorden, is het goed om elkaar veel ruimte te gunnen bij het exegetiseren en interpreteren.” (*Opbouw*, 41e jrg. nr. 24, pg. 449) Zij spreekt hier over onze basishouding tegenover de Bijbel en roert hiermee aan, wat volgens mij in de hele bezinning op het werk van Ter Linden het meest fundamentele punt is: geloof je

dat God, de levende God tot ons gekomen is en nog tot ons spreekt middels dit Boek? Het behoeft geen betoog, dat Ter Linden deze vragen in alle toonaarden ontkennend beantwoordt. Hoe gelovig naïef steken hierbij dan de opvattingen af van degenen die over deze materie in *Opbouw* schreven. Al menen sommigen dat de relatie tussen het geschreven woord en de historische feiten complex is, het openbaringskarakter van de Schrift staat niet ter discussie.

Van der Dussen schreef: „De bijbelschrijvers ... verkondigen hoe God in bepaalde feiten en op bepaalde tijden tot ons spreekt.” (nr. 17, pg. 311) Zij

*het historisch
karakter
van de
Godsopenbaring
stond niet
ter discussie*

boekstaven Gods boodschap (19e jrg. pg. 348). En Holwerda wil van een tekort aan eerbied voor wat echt betrouwbaar woord van God is, niet weten (nr. 24 pg. 447 en nr. 25 pg. 466) Wie zo spreken, bevinden zich in een geheel ander geloofsklimaat dan Ter Linden. De laatste kan zich een enkele keer een grapje over de heilige God veroorloven. Doorlopend ook proef je in zijn uitleg van de Schrift een wezenlijk gereserveerde houding. Vanwege zijn uitgangspunt ontkomt hij daar niet aan. Hoe beslissend anders is de houding van degene die belijdt, dat de Bijbel Gods Woord is. Een eerbiedige luisterhouding wordt hem eigen: „Spreek HERE, want uw knecht hoort.” Tegelijk een houding van intense vreugde – „Ik verblijd mij over uw woord, als iemand die een rijke buit vindt!” (Ps. 119:162) – en zelfs overgave: „Zevenmaal daags loof ik U, om uw rechtvaardige verordeningen.” (Ps. 119:164)

In tijd en ruimte

Ook het historisch karakter van de Godsopenbaring stond niet ter discussie. Van der Dussen immers karakteriseert het werk van de bijbelschrijvers als *verkondigende geschiedschrijving*.

Als ik me niet vergis, ligt de klemtoon op beide woorden. Net als Van Kampen is Van der Dussen ervan overtuigd, dat van een verkondiging waaraan geen geschiedenis beantwoordt, weinig overblijft. Holwerda spreekt van een 'verdicht *gebeuren*'. Hoewel de wijze waarop de gebeurtenissen worden weergegeven het soms onmogelijk maakt om daarvan een reconstructie te maken, blijft staan, dat de realiteit door de bijbelschrijvers recht wordt gedaan. De levende God is wèrkelijk onze wereld is binnengekomen, wèrkelijk met Abraham, Isaäk en Jakob een weg is gegaan, heeft wèrkelijk het volk Israël Zijn wet gegeven, wèrkelijk zich in Christus geopenbaard.

Graag onderstreep ik de betekenis hiervan. Bij Ter Linden staat de mens met al zijn religieuze talenten verweerd in de wereld, teruggeworpen op zichzelf. Israëls theologie is niet anders dan een alleenspraak van de mens met zijn diepste angsten en verlangens. Niet God legt de mens uit, de mens legt zichzelf uit, middels zijn religieuze projecties. Een eenzaam en wanhopig bedrijf, vind ik, hoe heldhaftig en dapper dit mensje volgens Nico ter Linden ook is. Hoe anders wordt het, wanneer de HERE werkelijk in onze wereld is binnengetreten. De zonden zijn werkelijk vergeven! De dood is werkelijk overwonnen en de toekomst gaat werkelijk open ... Overwegen we de eensgezindheid waarmee wij over deze dingen spreken, dan worden opnieuw de proporties van de in *Opbouw* gevoerde discussie duidelijk.

Wordingsproces

Ook is de bezinning niet gegaan over een punt van een geheel andere orde. Als ik me niet vergis, is de vraag die indertijd door Ab van der Ploeg werd opgeworpen voor het belangrijkste deel nog niet behandeld, laat staan beantwoord. De bezinning heeft zich gaandeweg toegespitst op de aard van de bijbelse geschiedschrijving. Hoewel de historiciteit van de Bijbel in Van der Ploegs vragen een rol speelde, was zijn vraagstelling veel breder. Ze betrof het hele wordingsproces van het Oude Testament: hoe historisch en menselijk is dat toege-

gaan en van welke invloed mag dat zijn op onze omgang met de Bijbel? Deze vragen zijn blijven liggen. Hoewel ze zoveel overhoop halen, dat meer dan een heel boek nodig is om ze enigszins bevredigend te beantwoorden, wil ik er kort toch op ingaan.

Open Schriftonderzoek

Eerst echter grijp ik nog even terug op het hierboven aangehaalde citaat van Martine Krabbendam-Veenhof. Uitgaande van een belijdende basishouding bepleit zij ruimte voor open schriftonderzoek. In deze tweeslag kan ik me wel vinden, hoe moeilijk ik 'm in de praktijk soms ook vind. Tot op de dag van vandaag echter ligt een combinatie van een belijdende basishouding die gepaard gaat met een sterk dogmatische benadering van de Schrift meer voor de hand. Ik denk aan redeneringen als: „De Bijbel is het Woord van God. God is volmaakt, *dus*, de Bijbel is volmaakt.” Deze gedachtengang vinden we bijvoorbeeld in het artikel van de nog jonge K. Schilder, getiteld 'Tegenstrijdigheden in de Bijbel?'. Hierin bespreekt hij bekende problemen als rond de genezing van de blinde te Jericho (zie Mat. 20:29-34; Mark. 10:46-52 en Luk. 18:35-43). Vond die vóór of ná Jericho plaats? Waren er één of twee blinden bij betrokken? Schrijvend over deze – z.i. ogenschijnlijke – tegenstrijdigheden in de Bijbel, stelt hij: „Nee, een gereformeerde kan zich niet vinden in de luchthartige wijze, waarmee moderneren over de moeilijkheden in de Bijbel heenlopen. De Schrift is Hem het Woord van God, valt zij, dan valt ook het geloof ...” Tegenstrijdigheden in de Bijbel zijn volgens Schilder bij voorbaat ondenkbaar. De foutloosheid van de Bijbel vloeit per consequentie voort uit de inspiratie. Een redenering die door vele anderen gevolgd wordt en toegepast op de geologische, archeologische en historische gegevens van de Schrift. In deze benadering kan ik me niet vinden, omdat ze, hoezeer ook gedragen door eerbiedige liefde voor God, tē dogmatisch bevooroordeeld is. Het is de denkende mens, die uit zijn belijdenis dat de Bijbel Gods Woord is, de conclusie trekt, dat de Bijbel – in dit geval – foutloos is. Mij dunkt: belijden dat door dít Boek de heilige God tot ons komt, houdt ook in, dat je de Bijbel neemt zoals de Bijbel zich aandient. En dan ontkom ik niet aan de conclusie, dat de heilige Schriften zoals die nu voor ons liggen, zo heel duidelijk de sporen vertonen

van de lange weg die zij tot op heden door de geschiedenis hebben afgelegd.

Stof der eeuwen

Laat me daarvan enkele – tot mijn spijt

de tekst van de Heilige Schrift op nogal wat plaatsen onzeker

– onuitgewerkte voorbeelden geven. Allereerst denk ik dan aan de tekst van de Bijbel. Men hoeft geen deskundige te zijn op het gebied van de exegese, om te weten, dat de tekst van de Heilige Schrift op nogal wat plaatsen onzeker is. De oorspronkelijke handschriften van de Bijbel kennen wij niet. De handschriften waarmee we het mogen doen, zijn – hoe betrouwbaar ook! – verre van volmaakt. Het gevolg is, dat we dikwijls niet met zekerheid kunnen zeggen, wat er in de oorspronkelijke tekst – zo er ooit één oorspronkelijke tekst was! – heeft gestaan. Dit gegeven is m.i. al veelzeggend. De HERE heeft zijn eigen woord aan mensenhand toevertrouwd, met tot gevolg dat dat niet ongeschonden door de tijden is gekomen. Vervolgens staat wat mij betreft vast, dat de weg waarin althans sommige bijbelboeken zijn ontstaan bijzonder complex is geweest. Dan kan onder andere gedacht worden aan Jes. 40-55 en 56-66. Hoofdstukken die vanouds staan op de naam van Jesaja, de profeet die in de 8ste eeuw voor Christus profeteerde. In navolging van vele anderen meen ook ik, dat het belangrijkste deel van deze hoofdstukken respectievelijk tijdens en na de ballingschap geschreven is. Niet omdat ik niet zou kunnen of willen geloven, dat de HERE bij machte is om voor een profeet de toekomst open te leggen, maar omdat een zinnvolle exegese slechts mogelijk is, indien we uitgaan van een exilische, respectievelijk na-exilische profeet. Ook aan de wording van de wetscomplexen in Exodus t/m Deuteronomium zit een sterk procesmatige kant, hoezeer ook van de presentatie van deze wetten de suggestie uitgaat, dat ze allen bij de Sinai geopenbaard zijn. Om een heel ander voorbeeld te geven: er bestaan sterke aanwijzingen, dat de verwoording van Israëls spreken over de HERE God, mede teruggaat op voorstellingen die bij

andere volken in het Oude Oosten leefden. Dan denk ik bijvoorbeeld aan de ontmoeting die Abram heeft met de Melchizedek, de koning van Salem, priester van de allerhoogste God (El-Eljon), de Schepper van hemel en aarde. Hij zegent Abram en Abram geeft hem de tienden van de buit (zie Gen. 14:18-20). Uit deze passage blijkt, dat er in Salem, het latere Sion – zie Ps. 76:3 – reeds een eredienst bestond die Israël heel direct in verband kon brengen met de HERE. Het is daarom niet te gewaagd om te veronderstellen, dat, nadat David Jeruzalem veroverd heeft – 2 Sam. 5:6 vv. –, deze dienst aan El Eljon mede van invloed is geweest op de wijze waarop Israël de lof aan de HERE vertolkt heeft.

Dit ook menselijke karakter van de Schrift wordt bevestigd door de fouten en tegenstrijdigheden die er in te vinden zijn. Terugkomend op het bekende voorbeeld van de genezing van de blinde(n) te Jericho: wie de verschillende weergaven naast elkaar legt, kan alleen maar tot de conclusie komen, dat het hier om één en dezelfde gebeurtenis gaat. Detailverschillen daargelaten hebben alle drie de berichten hetzelfde verloop. Een beroep op het zogenaamde 'non liquet' – het is niet geoorloofd een oordeel te vellen – bevredigt hier daarom niet. Onbevooroordeeld, onkrampachtig lezen, leidt dus tot de conclusie dat de evangelisten elkaar op onderdelen wel eens tegenspreken.

Zo zouden er meer voorbeelden gegeven kunnen worden. De genoemde echter zijn voldoende, om te laten zien, hoezeer er aan de Schrift het stof der eeuwen kleeft.

Naäman en wij

De vraag alleen is: welke gevolgen verbind je hier aan? Een goede bekende van me vertelde me ooit, dat hij tijdens zijn studie theologie in een werkelijke geloofscrisis kwam, toen hij hoorde, dat er van de Bijbel verschillende tekstoverleveringen bestaan, zo haaks stond dit op de indruk, die hij zich van de Bijbel gevormd had. Inmiddels ligt deze fase reeds lang achter hem en wijdt hij zich full-time aan zendingswerk onder Moslims. Zo kan het dus. Anderen echter komen door het in vele opzichten zo menselijke karakter van de Schrift blijvend in een crisis.

Zelf ben ik van mening, dat we dit wordingsproces van de Schriften niet in mindering mogen brengen op de

belijdenis dat de Bijbel het Woord van God is. Zoals de Bijbel tot ons komt, inclusief 'het stof der eeuwen', is zij Woord van God. Het behoort immers tot zijn vrijmacht om zich aan ons te openbaren zoals Hij het wil? Het behoort ook tot zijn vrijmacht om zich in de vorige en deze eeuw aan de zogenaamde 'verlichte' mens te openbaren zoals Hij het wil. Hij is de HEER, ook over zijn Woord. Zelfs ben ik – met anderen – van mening, dat dit wat problematische karakter van de Bijbel zinvol is en een geestelijke betekenis heeft. Was het niet Naä-

man, die zich, beledigd als hij was, weigerde te baden in de Jordaan, omdat de Abana en de Parpan, de rivieren van Damascus, beter waren dan alle wateren van Israël? Ter veroetmoediging werd hem die weg gewezen. En zo is het ook met de Bijbel. Terecht wordt in dit verband een relatie gelegd met 1 Cor. 1:26 vv.: „Wat voor de wereld dwaas is, heeft God uitverkoren om de wijzen te beschamen, en wat voor de wereld zwak is, heeft God uitverkoren om wat sterk is te beschamen...”. Het buitengewone is, dat de HERE degene die

oetmoedig door deze wonderlijke bril naar zichzelf en de wereld kijkt, nog steeds het helderste zicht op de werkelijkheid geeft. Kortom, wat onze kennisvermeerdering en – vermindering ook met het lezen van de Bijbel doen, één ding blijft:

*„Alle vlees is als gras
en al zijn heerlijkheid als een bloem in het gras;
het gras verdort en de bloem valt af,
maar het woord des Heren blijft tot in eeuwigheid.
Dit nu is het woord, dat u als evangelie verkondigd is. (1 Pet. 1:23 vv.)*

Snippers uit Afrika

Van een grimmig boek, een verdrietig boek, een moedig boek (1)

„Eens op een trip naar Senegal, nam ik de ferryboot naar Goree Eiland, even uit de Atlantische kust. Goree was in de zeventiende en achttiende eeuw het belangrijkste transitpunt voor Afrikaanse slaven op weg naar Amerika. Zij werden er uit het binnenland van Afrika heengebracht en in kleine, grotachtige cellen van cement, zeven bij acht voet, opgesloten, vijftien tot twintig per cel. En hier bleven zij totdat de cargoschepen klaar waren voor inladen. Een twintig miljoen Afrikanen... maakten zo hun laatste reis in slavernij... op weg naar de Nieuwe Wereld.”

De schrijver, die ik nog even anoniem laat zijn, vertelt hoe hij er een uur doorbracht in het slavenhuismuseum, bladerend in het bezoekersboek en er verscheidene commentaren uit neerschreef. Hier volgen er een paar. „Ja, Moeder, ik ben teruggekeerd – na meer dan 440 jaar”, zo schreef een zwarte vrouw uit Sacramento in Amerika. „Ik voelde de aanwezigheid van mijn voorouders... zwart zal ik altijd blijven. Moeder Afrika, ik heb U lief.” „Ik ben thuisgekomen en ik neem mijzelf

voor dat dit nooit weer zal gebeuren”, zo schreef iemand anders. „Ik ben alleen maar een wedergeboren Afrikanen”, zei een ingeborene van Brooklyn. En dit van een woedende zwarte vrouw die geen thuisadres achterliet: „De enige tal die blanken verstaan is het geweer. Ik zal de wapens voor de revolutie voorzien. Het is de enige weg tot vrijheid voor zwarten.”

„En zo ging het alsmaar door”, schrijft de ons nog onbekende auteur. „Sommige bijdragen waren ontroerend, sommige poëtisch, sommige boos. Voor vele zwarte Afrikanen die over de Atlantische Oceaan naar hier waren gekomen, was deze reis overduidelijk een bijna religieuze pelgrimage geweest.”

Onze nog steeds onbekende bezoeker vertelt dan dat hij zich haast schuldig voelde datzelfde helemaal niet te voelen. Ja, hij gruwde net zo van die afschuwelijke slavernij, maar hoe hij ook probeerde iets aan te voelen van wat naar hem toekwam uit de inscripties in het museumboek, het lukte hem niet, hoe hard hij ook probeerde.

Een koele blanke zonder historisch besef zeker, deze man? Een witte racist uit Zuid-Afrika? Nee, het is het Afrikaverhaal van Keith B. Richburg, een zwarte Amerikaanse journalist met een indrukwekkende reputatie van internationaal reporterswerk in Azië voor de Washington Post, thans chef de bureau in Hong Kong en die bijna vier jaar in Afrika gestationeerd was. En er een grimmig boek over schreef *Out of America* met als ondertitel *a black man confronts Africa* (Harper Collins, New York, 1997) dat in de Engelssprekende wereld onmiddellijk geweldige aandacht kreeg. Geen won-

der wanneer je in de inleiding het verdriet proeft: „Ik ben moe van het gelieg. En ik ben moe van alle onwetendheid en huichelachtigheid en de dubbele standaarden die ik over Afrika hoorde en las. Praat me niet van Afrika en mijn zwarte wortels en mijn verwantschap met mijn Afrikaanse broeders; anders zal ik het je in je gezicht terugsmijten, en je neus in de beelden van rottend vlees wrijven.” Of zomaar ergens anders: „Had mijn onbekende voorvader het niet gemaakt aan Afrika te ontsnappen, dan had ik vandaag ook ergens in Afrika in de schare mensen gestaan, met een blijde glimlach, terwijl een man met een panga de handen van een dief afhakt. Of ik zou een van die lichamen geweest zijn, armen en benen vastgebonden, over een waterval gespoeld in Tanzania. Of mijn zoon zou in brand gestoken zijn door soldaten.” Of: „*Thank God. Thank God, my nameless ancestor* die over de oceaan werd gebracht in ketenen en beenijzers, hij bracht het er levend af. *Thank God I am an American*. Misschien zou ik meer om Afrika hebben gegeven wanneer ik er nooit was geweest en nooit had gezien wat het vandaag is. Maar ik ben er geweest, ik heb het gezien – en eerlijk, ik wil er niets mee te maken hebben. Ik voel me eenzamer hier in Afrika dan ik ooit in Amerika voelde. In Amerika voel ik me misschien een vreemdeling, maar in Afrika ben ik het. Maar er is meer, iets diepers nog, iets waarover ik me schaam het toe te geven. Afrika maakt me bang.” Zo'n tegendraads boek is nog wel een volgende snipper waard, dacht ik.

J. Vonkeman,
Richmond, Zuid-Afrika

Hoe krijg ik een gastvrij hart?

Greta Rietkerk-Reimer, Utrecht

In oktober vorig jaar werd in Zwolle de jaarlijkse Vrouwen-contactdag gehouden. Het thema 'Omgaan met de ander' werd ingeleid door drie sprekers. In het vorige nummers publiceerden we de verhalen van Jeanette Westerkamp en Irene Blom. Deze week leest u de uitwerking van de lezing van l'Abri-medewerkster Greta Rietkerk-Reimer. Zij gaat op zoek naar het antwoord op de vraag 'Hoe krijg ik een gastvrij hart?'

Waarschijnlijk hebben de meesten van ons wel eens en aflevering van de TV-serie 'Cheers' gezien. Ik word altijd getroffen door de titelsong waarin wordt gezongen: 'You want tot be where everybody knows your name' (Je wilt op die plek zijn waar iedereen je naam kent). Drukt dat niet uit wat we eigenlijk allemaal voelen? We willen niet naamloos zijn, maar gekend en geliefd worden. Zo zijn we ook geschapen: Naar het beeld van onze Schepper. God is Liefde (1 Joh. 4:16) en liefde is in principe gericht op gemeenschap. Liefde richt zich altijd op de ander. Of wij nu in God geloven of niet, wij zijn beeldragers van God. Hoe gebroken ook, we kunnen niet ophouden te verlangen naar relatie, communicatie, vreugdevolle gemeenschap, liefde in de breedste zin.

Pijn en angst

Waarom wordt juist op dat punt zoveel pijn geleden en zitten we vaak tegen ons verlangen in, vast? Ons probleem is dat we van binnen op slot zitten. Ons 'van binnen' wordt door God ons 'hart' genoemd. Dat heeft niets te maken met het pompje dat links in ons lichaam zit. Als God zegt „Mijn zoon (of dochter), geef mij je hart” (Spreuken 23:26) dan heeft Hij het over die plaats in ons, waar onze wil huist, waar de beslissingen vallen. Ik ben de enige die over mijn hart beslist. Als God vraagt 'geef' dan weet Hij dat ik mijn hart wel of niet kan geven. Ik ben echter zo geconcentreerd op wat binnen in mij is dat mijn hart in het slot is gevallen. Levenservaring heeft

mij geleerd dat ik bezeerd kan worden. Bij de meesten van ons zijn vanaf onze jeugd dingen gebeurd en gezegd, die pijn deden. En daar ben je mee bezig. Je bent geconcentreerd op die plek, waar je pijn voelt. Al was het de pink van je hand.

Wat er binnen in mij knaagt van pijn, onzekerheid en/of angst heeft mijn aandacht. Hoe kan ik dan een gastvrij hart hebben en ruimte voor degene naast mij? Ik kan wel mijn best doen, maar dat krijgt iets krampachtigs. Er is een blokkade; niet alleen ten opzichte van de mens naast mij, maar ook tegenover God. Ik ben constant op mijn hoede, want 'er zwaait nog wat!'

Gentleman

Maar het verlangen naar liefde en gemeenschap met God en mensen blijft. Is er een uitweg? Ja, er is een weg uit wantrouwen naar openheid. Het is meestal een proces waarbij we moeten weten hoe te beginnen. Als God zegt 'Geef mij je hart', dan heeft Hij geen kwade bedoelingen. Hij wil

*Hij wacht
tot opengedaan
wordt!*

ons niets ontnemen, maar ons juist dat geven waarnaar we zo zeer verlangen. Ik moet denken aan één van de zeven brieven van de opgestane Heer, de brief aan de gemeente van Laodicea. Die brief is ook aan ons gericht. Jezus zegt tot de gemeente: „Zie ik sta aan de deur en ik klop. Indien iemand naar mijn stem hoort en de deur opent, ik zal bij hem binnen komen en maaltijd met hem houden en hij met mij”. (Openbaring 3:20) Dezelfde die zegt 'Geef mij je hart', staat aan de deur en klopt aan. Hij komt niet zomaar mijn leven binnen. Hij is een gentleman: Hij wacht tot opengedaan wordt! Het is aan mij om open te doen. Wie Jezus serieus neemt en open doet, begeeft zich op een weg van bevrijding; bevrijding van zijn angstige, verkrampde op zichzelf gericht zijn. De waarheid en liefde van God in Jezus zijn reëel. Het is geen psychologische truc, die zich binnen onszelf afspeelt. Hij is er en Hij leeft en spreekt tot ons in liefde. Alle zeven brieven eindigen met 'Wie overwint'.

Bevrijder

Ik moet mijzelf overwinnen en Hem binnenlaten, alleen dan weet ik of het waar is, wat Hij beloofd heeft. Hij heeft gemeenschap met Hem beloofd. Hij wil 'maaltijd' met ons houden. Dit 'maaltijd houden' met Hem geeft ons de moed om echt ook met elkaar 'maaltijd' te houden. Als ik eindelijk durf te geloven dat ik geliefd ben, ontvang ik de mogelijkheid om liefde door te geven. God komt in Jezus als onze bevrijder. Hij wacht tot ik mijzelf overwin en Hem de kans geef mij een gastvrij hart te geven.

*Tussen kerk
en keuken*

Huisdieren

Ruim twintig jaar hebben wij het volgehouden om 'het huisdier' buiten de deur te houden. Mensen met honden en katten bekeek ik in het verleden toegeefflijk. Met een snufje neerbui-gendheid hoorde ik de verhalen over intelligente beesten aan. „Nee mevrouw. Vijf kinderen is zat genoeg, daar moet geen huisdier bij”, was mijn commentaar op: moeten jullie geen schattig katje of zo?

Reinier, onze jongste, bracht de verandering. Hij houdt van beesten en zei toen er nog twee andere kinderen in huis waren al: straks ben ik alleen met jullie. Als ik nou nog een beest had...” Hoewel ik reageerde met: „Dat is het lot van een jongste”, had die opmerking invloed. Zes jaar geleden arriveerde het eerste beest. Het was een konijn dat zoet haar dagen in een ren doorbracht en krabde als je haar vastpakte. Af en toe lieten we haar los in de tuin. Ze was niet bar slim, want ze vloog meteen naar de burens om boerenkool te halen terwijl we zelf groente in de tuin kweekten! Buurmans gras is altijd groener... dat gold kennelijk ook voor een konijn. De burens vonden het niet erg, maar ze bleef in het vervolg toch maar in de ren.

„Een konijn heb je niet voor lang. Die worden niet ouder dan een jaar of vier”, had iemand ons verzekerd voor

we haar kochten. We hebben zeker een sterk exemplaar want ze leeft nog! Daarna kwam de goudvis erbij. Een verjaardagskado van een vriendje van Reinier. Die vis viel ook wat tegen. Niet echt een aibaar type. Zwom wat in z'n kom en hapte eens naar z'n voer. Ik vond er niet veel aan. Maar die vis leeft ook al weer vier jaar (stond een half jaar voor). Nu hebben we sinds een jaar een kleine kat. Weer was Reinier verantwoordelijk: Toen het laatste 'grote kind' het huis verliet, zei hij peinzend: „Sneeu voor mij hè, helemaal alleen. Als ik nou een kat had...” Daarna lachte hij breed, dus met de sneuïgheid viel het wel mee. „Dat is het lot van de jongste”, zei ik weer. Maar... de opmerking had invloed. De kat is een meisje geworden en we noemden haar (nee, niet Elsie): 'Roetje'. We zijn allemaal dol op het beest. Tot de uitwonende kinderen toe. 's Morgens geeft ze trouwhartig kopjes en ze is dol op melk. Volgens kenners mag ze dat niet hebben. Er is veel veranderd voor katten in de loop van de jaren. Melk mag niet, brood niet. Het voer zit in brok en blik. Je moet naar de dierenarts. Prikken halen tegen kattenziekte, hepatitis en nog iets. Ik ben al vergeten wat het was. Bij kinderen heette zoiets altijd een vierde ziekte. Ik kreeg bij de dierenarts zelfs een inentingsboekje waarop 'Roetje' stond. Ik voelde me meteen 'Roetjes moeder' en tamelijk belachelijk.

Het merkwaardige was dat ik me in die wachtkamer vol bazen en beesten ook net zo ongemakkelijk voelde als vroeger bij het consultatiebureau voor de kinderen. Ik hield de kat op schoot in een soort plastic korf en maakte sussende geluiden tegen haar toen een lammeling van een hond tegen haar blafte.

De man tegenover me vertelde hoe slim zijn kat wel was en bijna... bijna liet ik me verleiden om uitvoerig te vertellen hoe pienter onze kat zich van lekkere hapjes verzekerde.

Net op tijd sloot ik mijn mond.

Het gevoel van trots toen de dierenarts mij vertelde dat de kat zich prima hield onder de injectie en dat ze er zo mooi uitzag, verraadde me aan mezelf.

Even herinnerde ik me mijn vroegere, superieure gevoel tegen mensen die zo mal deden over beesten. Hoogmoed komt voor de val. Bij het leger van diere gekken heeft zich iemand aangesloten. Een deemoedige hek-sensluitster groet u.

Margreet Maljers-Kroes, Alkmaar

Voor de kinderen

Hieronder vind je een vakje met een letterbrij. In deze letters zitten de antwoorden verstopt op de vragen.

Zoek het goede antwoord en streep deze door. De overgebleven letters vormen een zinnetje. Welk zinnetje?

1. Welke zoon van Saul wordt de vriend van David? 1 Sam. 18:1.
2. Het volk roept na een van de gevechten die David voor Saul moest voeren dat Saul duizenden heeft verslagen. Maar hoeveel heeft David er verslagen? 1 Sam. 18:7
3. Wat gooide Saul naar David om hem te doden? 1 Sam. 18:11
4. Merab, de dochter van Saul, zou met David trouwen. Maar met wie trouwde zij? 1 Sam. 18:19.
5. David trouwde toen met de zus van Merab. Hoe heette zij? 1 Sam. 18:27
6. Saul wil David doden. Waardoor liet Mikal hem ontsnappen? 1 Sam. 19:12
7. Wat legde Mikal in bed? 1 Sam. 19:13
8. Wie woonde er in Rama waar David heen vluchtte? 1 Sam. 19:18
9. Naar welk jaarlijks feest in Bethlehém zou David zijn gegaan als Saul hem miste bij het eten? 1 Sam. 20:6
10. Hoeveel pijlen zou Jonathan afschieten op de derde dag? 1 Sam. 20:20
11. Wanneer zou David veilig zijn, als Jonathan tegen de jongen zou zeggen: de pijlen liggen a. dichterbij of b. verder weg. 1 Sam. 20:21
12. David moet dan wegvlugten en waar ging Jonathan heen? 1 Sam. 20:43

D	I	C	H	T	E	R	B	Y	D	E	H	E
R	O	F	F	E	R	F	E	E	S	T	E	I
T	I	E	N	D	U	I	Z	E	N	D	E	N
D	E	S	T	A	D	S	A	D	R	I	E	L
M	E	T	S	A	M	U	E	L	D	A	V	I
S	P	E	E	R	D	E	N	S	A	U	L	I
S	V	E	N	S	T	E	R	E	D	R	I	E
M	I	K	A	L	R	T	E	R	A	F	I	M
G	B	J	O	N	A	T	H	A	N	A	N	G

De oplossing van de vorige maal is: SLINGER EN STEEN

G. Wijkhuizen-van Vuuren, Den Helder

Persschouw

Standenprediking

Nee, dat woord zal de doorsnee lezer van Opbouw waarschijnlijk niet zoveel zeggen. Daarvoor moet je meer in de bevindelijke hoek van Gereformeerd Nederland zijn; daar wordt veel gesproken over de standen van het genadeleven. En dan gaat het over de weg die God gaat met Zijn uitverkorenen. Die weg kent een aantal kruispunten, en aan de hand van die kruispunten kun je beschrijven hoe ver iemand is op de weg. Nu is er onlangs een boekje versche-

nen van dr.ir. J. Blaauwendraad (geen theoloog, maar een zeer betrokken lid van de Gereformeerde Gemeenten). De titel luidt: 'Het is ingewikkeld geworden'; daarmee bedoelt hij dat de prediking in zijn kerkgenootschap zich zo heeft ontwikkeld, dat het voor gewone gelovigen steeds moeilijker is geworden om zich het heil van God door het geloof toe te eigenen. Eén van de punten waar Blaauwendraads kritiek zich op richt is de bovengenoemde prediking van de standen die iedere gelovige zou moeten doorleven.

Blaauwendraad heeft nogal wat losge-
maakt; in de Gereformeerde Gemeen-
ten, maar ook in verwante kerkgenoot-
schappen. In De Saambinder, het lan-
delijk weekblad van de Gereformeerde
Gemeenten ('in Nederland en Noord-
Amerika', zoals de officiële naam vol-
uit luidt), is ds. J.J. van Ekeveld in
een serie van twaalf artikelen inge-
gaan op het betoog van Blaauwen-
draad; o.a. ook op het verwijt van een
te eenvormige standenprediking. Uit
De Saambinder van 27 november
neem ik het volgende over:

*Al is, om met Philpot te spreken, niet
één eikenblad gelijk aan het andere,
het zijn wel allemaal eikenbladeren.
Dat wil zeggen, dat er punten zijn,
waarop al Gods kinderen elkaar ont-
moeten en waarin zij elkaar herken-
nen.*

*Allereerst wil ik dan wijzen op de
noodzaak van de bevindelijke kennis
van de drie stukken, ellende, verlos-
sing en dankbaarheid. In de doorle-
ving van die drie stukken klopt de hart-
slag van het geestelijke leven. En
daarbij zullen wij er altijd in deze volg-
orde over moeten spreken, dat het
stuk van de ellende als eerste
genoemd wordt. De kennis der ellende
gaat aan de kennis der verlossing
vooraf. De zaligmakende kennis der
ellende is geen voorwaarde, maar wel
de weg waarin de Heilige Geest plaats
maakt voor de verlossing die in Chris-
tus is. Als dat niet meer gepreikt
wordt, dan wordt de prediking opper-
vlakkelig (de accentueringen zijn van
Van Ekeveld).*

Zelf zou ik liever kiezen voor het beeld
van een boom, die in wortels, stam en
takken tegelijk groeit; als het één
groeit, dan ook het ander. De nood-
zaak van zondekennis prediken aan
mensen, vóórdat ze Jezus Christus
hebben leren kennen als degene die
hen verlost van hun zonden, zal leiden
ófwel tot lijdelijkheid en oppervlakkig-
heid (want: „Ik kan er immers toch niks
aan doen”), óf tot het klemzetten van
mensen in het ellendige dilemma dat
we dankzij Aleid Schilder kennen als
'hulpeloos, maar schuldig'. Alleen ver-
bonden met Jezus, die je vasthoudt, is
het veilig genoeg om de diepte van je
eigen zonde onder ogen te zien. Zon-
der Hem val je in die diepte te pletter.
In De Wekker heeft professor
Van 't Spijker een boeiende serie
gewijd aan het boekje van Blaauwen-
draad. Dat hij daar aandacht aan
geeft, verbaast niet: in de rechterflank
van de Christelijke Gereformeerde
kerken wordt immers een gedachten-
klimaat gevonden dat verwant is aan

dat in de Gereformeerde Gemeenten.
De discussie over wat door Blaauwen-
draad is aangevoerd krijgt daarmee
automatisch ook iets van een intern
CG gesprek.

De belangrijkste kritiek die Van 't Spij-
ker heeft op de standenprediking is
deze, dat wat hier bevinding (geloofs-
ervaring) lijkt, dat in werkelijkheid hele-
maal niet is. Datgene wat je als mens
moet meemaken is zo tot in detail
voorgescreven, dat het niet meer een
werkelijke ervaring is die mensen
opdoen met God, maar veeleer het
product van een door eeuwenlange
traditie geijkt voorschrift.

Van 't Spijker schrijft (in De Wekker
van 5 december):

*Men hoort soms zeggen: zo leidt God
zijn volk.*

Maar, voegt hij daar onmiddellijk aan
toe:

*In deze standentheologie is sprake
van een gesystematiseerde erva-
ring. () Het denken, dat om ordening
vraagt, bepaalt de ervaring.*

Dat betekent: wat je moet ervaren ligt
al bij voorbaat vast. Niet omdat God
Zijn volk nu eenmaal altijd zo leidt,
maar omdat het menselijk verstand
het werk van God zo in kaart heeft
gebracht. Dat leidt tot de conclusie,
hoe tegenstrijdig die ook mag klinken,
dat in dit bevindelijk systeem uiteinde-
lijk het denken bóven de ervaring
staat.

Van 't Spijker beschrijft de geschiede-
nis van deze systematisering van het
geestelijke leven, via de conventikels
en gezelschappen uit vorige eeuwen,
en constateert dan:

*Het (geestelijke leven) wordt inge-
deeld in 'stukken', en het wordt
gefragmentariseerd op een wijze die
aan de eenheid van het werk van
Christus en ook aan de eenheid van
het werk van de Geest afbreuk doet.
In dit klimaat kon ook de leer van de
rechtvaardiging worden omgebouwd
tot een psychisch proces, waarvan de
voortgang nauwkeurig in het oog kon
worden gehouden. Men had geen
zicht meer op de eenmaligheid van de
bevrijdende uitspraak van het evange-
lie, die door het geloof alleen kan wor-
den aangenomen. 'Door het geloof
alleen' zo luidde de boodschap van de
Reformatie. Maar ook door het geloof
volkomen en geheel, zoals het werk
van Christus als een geheel zich pre-
senteert in het evangelie, en wel als
volbracht werk. Terecht heeft Blaau-
wendraad gepleit voor het "bij elkaar
houden van geloof en rechtvaardig-
ing".*

M.H.T. Biewenga, Emmeloord

Kerknieuws

Beroepen/Intrede/ Afscheid

Beroepen door Hattem: kand. H. van
der Velde te Wezep; door Bunscho-
ten/Spakenburg: ds. P. Busstra te
Zwolle (II)

Bedankt voor Den Haag:

ds. G. Bronsveld te Ede

Beroepbaar gesteld door de regio
Harderwijk: H. van der Velde, Wol-
thuisweg 26a, 8091 EB Wezep,
tel. 038-3769719

Overig nieuws

CG en NG Kerken in Amsterdam samen

De Christelijke Gereformeerde Kerk
van Amsterdam Nieuw-West en de
Nederlands Gereformeerde Kerk van
Amsterdam-Tuinstdeden Z/W houden
vanaf 1 januari 1998 alle diensten
gezamenlijk. Daarmee is een belang-
rijke stap gezet in de richting van een
federatieve samenwerking die de
beide gemeentes al geruime tijd voor
ogen staat. Er bestond al een nauwe
samenwerking op het gebied van pas-
toraat, catechese, jeugdwerk en evan-
gelisatie, maar tot een volledige inte-
gratie van de Erediensten kon het tot
voor kort niet komen. De diensten wor-
den gehouden in het kerkgebouw 'De
Bron', Willem Kloosstraat 1 te Amster-
dam. De CGK is vacant sinds het
emeritaat van ds. T. Brienens, predikant
van de NGK is ds. A. Boshuizen.

Regiovergadering Harderwijk d.d. 14 januari 1998

Namens de roepende kerk van Voort-
huizen opent ds. v.d. Linde de verga-
dering en heet allen hartelijk welkom,
in het bijzonder br. v.d. velde.

Uit het gebruikelijke onderzoek van de
credentiebrieven blijkt, dat alle kerken
wettig vertegenwoordigd zijn. Tevens
zijn de emeriti-predikanten Van Deur-
sen en Versluys als examinerator aan-
wezig. De Chr. Geref. Kerk van Hat-
tem is wel uitgenodigd, maar kon
helaas niet aanwezig zijn.

De constituering van de vergadering
vindt plaats. Het moderamen heeft de
volgende samenstelling:

Preses: ds. W.J. v.d. Linde, Voorthui-
zen

Assessor: br. H. Strating, Nunspeet
Scriba: br. J. Vos, Heerde

De notulen van de vorige regioverga-
dering van 12 november 1997 worden
na een kleine wijziging goedgekeurd
en vastgesteld.

Na vaststelling van de agenda wordt overgegaan tot examinatie van br. v.d. Velde, die gevraagd heeft preparatoir examen te mogen afleggen. De vereiste stukken, een gunstig getuigenis van de kerkenraad van Wezep, een bewijs van voltooide studie afgerond aan het Ned. Geref. Seminarie en een gunstig getuigenis van de Theologische Studiebegeleiding zijn aanwezig en worden in orde bevonden. Kandidaat v.d. Velde houdt vervolgens een preek over Jesaja 54 met als thema: 'De hoopvolle toekomst voor het volk van God'. De vergadering gaat in comité en oordeelt na ampele overwegingen, dat het examen kan worden voortgezet. Vervolgens wordt kand. v.d. Velde in de volgende vakken geëxamineerd:

- Algemene kennis en inzicht van de Heilige Schrift, door ds. F. van Deursen
- Kennis van de leer der Kerk, toegespitst op de relatie tussen verkiezing en verbond n.a.v. het doopsformulier, door ds. G. van Keulen
- Kennis van de schriftuurlijke levenswandel in deze wereld, met name toegespitst op het zevende gebod, door ds. W.J. v.d. Linde
- Kennis van de Kerkgeschiedenis met als onderwerp: de Afscheiding en de rol van dr. Abraham Kuijper, alsmede enkele aspecten van het Akkoord van Kerkelijk Samenleven, door ds. D. Fijan

Na kort beraad in comité deelt de preses met blijdschap mee, dat de vergadering met name getroffen werd door de schriftuurlijke benadering in zijn beantwoording en daarom met volle vrijmoedigheid heeft besloten kand. v.d. Velde beroepbaar te stellen tot de volle dienst des Woords en die der sacramenten in de Ned. Geref. Kerken. Door het plaatsen van zijn handtekening onder de gebruikelijke verklaring betuigt kand. v.d. Velde instem-

ming met Gods onfeilbaar Woord en de belijdenisgeschriften van de kerk. Staande zingt de vergadering de beroepbaar gestelde kandidaat Gods zegen toe met de woorden van Psalm 134.

In de rondvraag naar art. 37.1 vraagt ds. Van Keulen namens de kerk van Wezep om een extra besperking van het agendapunt op de Landelijke Vergadering over de Opleiding Dienst des Woords. De vergadering gaat hiermee accoord en stelt een vervroegde regio-vergadering vast op woensdag 25 maart. De kerk van Voorthuizen dringt aan op de aanstelling van een vaste scriba voor de regio, om zo tot een betere continuering van een aantal zaken op de regionale vergaderingen te komen.

In de algemene rondvraag wordt geïnformeerd naar de tekstkeuze, waarover de proponent kan beschikken voor zijn te houden preekvoorstel. Na lezing van het kort verslag door de assessor wordt gezongen uit Lied 326:1 en 2, waarna ds. Van Keulen de vergadering met dankgebed besluit.

Onder
andere(n)

Anja de Zeeuw verlaat NBG

Per 1 februari a.s. zal het Hoofd Public Relations, Anja de Zeeuw, het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) verlaten en een eigen communicatie-adviesbureau starten in haar woonplaats Den Haag. Zij was ruim drie jaar werkzaam bij het NBG.

Open Huis De Wittenberg

De Wittenberg, Christelijke Hogeschool en Toerustingscentrum, houdt Open Huis op zaterdag 21 februari aanstaande. Iedereen die geïnformeerd wil worden over de opleidingen van De Wittenberg in Zeist is dan vanaf half elf welkom. Kwart voor elf begint een afwisselend programma met introducties, een rondleiding en enkele bijdragen over de dagopleidingen. Deze opleidingen behelzen: HBO godsdienst-pastoraal werk, een éénjarige Bijbelschool en een opleidingsjaar Zending en Evangelisatie. Inlichtingen: 030-6924166.

De Wittenberg

CHRISTELIJKE HOGESCHOOL EN TOERUSTINGSCENTRUM

Het Bestuur van de
Stichting Reformatorische Bijbelschool,
zoekt per 1 mei 1998 voor een weektaak van 50% een

Coördinator Korte Cursussen

Het takenpakket omvat globaal:

- ▲ de inhoudelijke planning, organisatie en coördinatie van avondcursussen die gemeenteleden praktisch toerusten voor hun taak
- ▲ aanwezigheid bij een aantal van de cursussen

Vereisten voor de functie:

- ▲ goede contactuele, didactische en organisatorische kwaliteiten
- ▲ ervaring in het geven van praktijkgerichte cursussen
- ▲ voltooide academische of HBO-opleiding, bijv. op agogisch of theologisch gebied
- ▲ bezieling en visie voor een non-profit instelling
- ▲ meelevend en belijdend lid van één van de kerken van gereformeerd belijden

Salarisindicatie: vanaf f 3200,= bruto per maand bij een 100% weektaak, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring. Inlichtingen bij en sollicitaties (vóór 10 februari 1998) aan de directeur, drs. B. Terlouw, Krakelingweg 10, 3707 HV Zeist. Tel: 030-6924166 of 6919827. Email: bterlouw@xs4all.nl

CARAVANS!
Te huur in
Noord-Italië
LAGO-MAGGIORE
Voor seizoen
nog plaats van
25 april tot 13 juni
DEN HERTOG
Gratis infomap
Bel: 038-
4214737